

Univerzita Palackého v Olomouci
Právnická fakulta

Markéta Nigrinová

**Mezinárodní a zahraniční právní úprava restorativní justice ve světle českých
trestněprávních předpisů**

Diplomová práce

Olomouc 2022

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Mezinárodní a zahraniční právní úprava restorativní justice ve světle českých trestněprávních předpisů“ vypracovala samostatně a citovala jsem všechny použité zdroje. Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 133 063 znaků včetně mezer.

V Olomouci dne 12. dubna 2022

Markéta Nigrinová

.....

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí mé diplomové práce JUDr. Petře Masopust Šachové, Ph.D., za její odborné vedení, pomoc a cenné rady, které mi během psaní diplomové práce poskytla.

Obsah

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	6
ÚVOD	7
1. OBECNÝ ÚVOD O RESTORATIVNÍ JUSTICI	9
1.1 DEFINICE RESTORATIVNÍ JUSTICE.....	9
1.2 OKOLNOSTI VZNIKU RESTORATIVNÍ JUSTICE.....	11
1.4 PRINCIPY RESTORATIVNÍ JUSTICE	13
1.5 HLAVNÍ NÁSTROJE RESTORATIVNÍ JUSTICE	13
2. MEZINÁRODNĚ PRÁVNÍ ÚPRAVA RESTORATIVNÍ JUSTICE	15
2.1 DOPORUČENÍ VÝBORU MINISTRŮ Č. R (99) 19	15
2.2 REZOLUCE ECOSOC Č. 2002/12	16
2.3 SMĚRNICE EVROPSKÉHO PARLAMENTU A RADY Č. 2012/29/EU	17
2.4 DOPORUČENÍ RADY EVROPY CM/REC (2018)8.....	19
3. MEZINÁRODNÍ KOMPARACE PRÁVNÍCH ÚPRAV RESTORATIVNÍ JUSTICE	21
3.1 TEORETICKÝ ÚVOD.....	21
3.2 BELGIE	22
3.2.1 Zakotvení principů restorativní justice	22
3.2.2 Úprava restorativních programů v právním řádu.....	23
3.2.3 Zapojení a provázání restorativních programů s trestním řízením.....	24
3.2.4 Vliv restorativních programů na trestní řízení	26
3.2.5 Práva poškozených v trestním řízení z pohledu restorativní justice	27
3.3 NOVÝ ZÉLAND.....	28
3.3.1 Zakotvení principů restorativní justice	28
3.3.2 Úprava restorativních programů v právním řádu.....	29
3.3.3 Zapojení a provázání restorativních programů s trestním řízením.....	30
3.3.4 Vliv restorativních programů na trestní řízení	31
3.3.5 Práva poškozených v trestním řízení z pohledu restorativní justice	32
3.4 KANADA	33
3.4.1 Zakotvení principů restorativní justice	33
3.4.2 Úprava restorativních programů v právním řádu.....	35
3.4.3 Zapojení a provázání restorativních programů s trestním řízením.....	36
3.4.4 Vliv restorativních programů na trestní řízení	37
3.4.5 Práva poškozených v trestním řízení z pohledu restorativní justice	38
3.5 NORSKO	39
3.5.1 Zakotvení principů restorativní justice	39
3.5.2 Úprava restorativních programů v právním řádu.....	39
3.5.3 Zapojení a provázání restorativních programů s trestním řízením.....	40
3.5.4 Vliv restorativních programů na trestní řízení	41
3.5.5 Práva poškozených v trestním řízení z pohledu restorativní justice	42
3.6 SHRNUTÍ.....	42
4. PRÁVNÍ ÚPRAVA RESTORATIVNÍ JUSTICE V ČESKÉM PRÁVNÍM ŘÁDU	44
4.1 DŮVODY POTŘEBNOSTI ZAKOTVENÍ RESTORATIVNÍ JUSTICE A JEJÍCH PRINCIPŮ A NÁSTROJŮ V ČESKÉM PRÁVNÍM ŘÁDU	44
4.2 RESTORATIVNÍ PRVKY V ČESKÉM PRÁVNÍM ŘÁDU.....	45
4.2.1 Zakotvení principů restorativní justice	45
4.2.2 Úprava restorativních programů a institutů v právním řádu.....	48
4.2.3 Zapojení a provázání restorativních programů a institutů s trestním řízením.....	51
4.2.4 Vliv restorativních programů a institutů na trestní řízení	52
4.2.5 Práva poškozených v trestním řízení z pohledu restorativní justice	52
4.3 NÁVRH ŠIRŠÍHO ZAKOTVENÍ RESTORATIVNÍ JUSTICE A JEJÍCH PRINCIPŮ A NÁSTROJŮ DO ČESKÉHO PRÁVNÍHO ŘÁDU	53

4.3.1	<i>Zakotvení principů restorativní justice</i>	54
4.3.2	<i>Úprava restorativních programů v právním řádu</i>	55
4.3.3	<i>Zapojení a provázání restorativních programů s trestním řízením</i>	56
4.3.4	<i>Vliv restorativních programů na trestní řízení</i>	57
4.3.5	<i>Práva poškozených v trestním řízení z pohledu restorativní justice</i>	59
ZÁVĚR		60
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ		62
ABSTRAKT		66
ABSTRACT		66
KLÍČOVÁ SLOVA		68
KEY WORDS		68

Seznam použitých zkratk

ECOSOC	Ekonomická a sociální rada OSN
OČTRŘ	orgány činné v trestním řízení
PMS	Probační a mediační služba
Směrnice	Směrnice Evropského parlamentu a Rady č. 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu a kterou se nahrazuje rámcové rozhodnutí Rady 2001/220/SVV.
RJ	restorativní justice
TČ	trestný čin
TrŘ	zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)
TZ	zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník
UNODC	Úřad OSN pro drogy a kriminalitu
ZOTČ	zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů)
ZPMS	zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě a o změně zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (zákon o Probační a mediační službě)
ZSM	zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)
ZVTOS	zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů

Úvod

Každý den je na celém světě spácháno nesčetné množství trestných činů. Retributivní systém potrestání pachatele je v České republice již dlouhá léta zavedeným způsobem řešení trestné činnosti. Hlavním cílem retributivní justice je ale pouze pachatele potrestat a případně ho eliminovat ze společnosti, aby nemohl páchat další trestnou činnost. Je však potřeba si uvědomit, že trestnou činností je někomu i ublíženo. Někdo (oběť, komunita) je trestnou činností zkrácen na svých právech, a to jak majetkových, tak i nemajetkových. Náhradu újmy způsobené oběti retributivní justice většinou řeší pouze okrajově. V průběhu vývoje společnosti postupně nastala shoda na tom, že retributivní justice není postačujícím řešením následků trestné činnosti. Z toho důvodu se z praxe vyvinul koncept restorativní justice (dále jen „RJ“), který mnoho států světa začalo užívat společně se stávajícím trestním systémem či jako alternativu k němu. RJ je koncept, jehož hlavním účelem není pachatele potrestat, nýbrž napravit újmu způsobenou obětí a společnosti a také zjistit a odstranit důvody, které pachatele vedly k páčání trestné činnosti. Hlavním nástrojem RJ je tedy osobní kontakt a komunikace jak s obětí a pachatelem zvlášť, tak i mezi nimi dohromady¹.

Postupně dochází ve vyspělejších a pokročilejších státech světa k zakotvování principů a programů RJ do právních řádů. I ze strany různých evropských a světových organizací dochází k definování restorativních programů a principů. Kromě toho však tyto také postupně stanovují závazky pro své členské státy, aby restorativní programy a principy zakotvily do svých právních řádů a umožnily jejich využití a aplikaci. Například čl. 12 Směrnice Evropského parlamentu a Rady č. 2012/29/EU² (dále jen „směrnice“) stanovuje členským státům, mezi které patří i Česká republika, povinnost zajistit obětem přístup k bezpečným a kvalifikovaným službám RJ. Česká republika zatím žádnou komplexnější právní úpravu restorativních konceptů a programů ve svém právním řádu nemá, a tím tedy i, dá se říci, nedostatečně splňuje povinnosti stanovené Evropskou unií.

¹ Např. ZEHR, Howard. *Changing Lenses: Restorative Justice for Our Times*. Vydání k 25. výročí. Harrisonburg: Herald Press, 2015, 365 s.; MARSHALL Tony, F. *Restorative Justice an overview*. 1. vydání. Londýn: Home Office, 1999. s. 7.; Rezoluce ECOSOC č. 1999/26 ze dne 28. července 1999, o rozvoji a implementaci mediace a restorativní justice v trestních věcech. Dostupné na: <<https://www.un.org/ecosoc/sites/www.un.org.ecosoc/files/documents/2020/resolution-1999-26.pdf>>.

² Směrnice Evropského parlamentu a Rady č. 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu a kterou se nahrazuje rámcové rozhodnutí Rady 2001/220/SVV. [Citováno dne 1. 4. 2022]. Dostupné na: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/cs/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029>>.

Tato práce má za cíl prozkoumat a shrnout právní úpravy RJ čtyř vybraných států světa, tyto porovnat a zhodnotit a následně, s ohledem na jejich již zavedené a fungující úpravy, de lege ferenda navrhnout širší zakotvení RJ do českého právního řádu tak, aby právní úprava splňovala závazky vyplývající z mezinárodněprávních dokumentů. Význam této práce shledáváme v tom, že dosud nikdo shrnutí restorativních úprav jiných států a jejich následnou aplikaci de lege ferenda na českou trestněprávní úpravu neučinil.

Práce je rozdělena do čtyř kapitol. První kapitola se zabývá obecným úvodem do RJ a jejího vývoje, uvedením několika jejích definic, shrnutím cílů a principů tohoto konceptu a popisem nejčastěji užívaných nástrojů a programů RJ.

Druhá kapitola se věnuje základnímu přehledu nejdůležitějších právních nástrojů přijatých na poli evropském i světovém. Nejsou zde uvedeny pouze závazné právní dokumenty, ale i nezávazná doporučení týkající se aplikace principů a programů RJ.

Třetí a čtvrtá kapitola jsou jádrem této práce. V třetí kapitole jsou pomocí pěti stanovených kritérií zkoumány právní úpravy Belgie, Nového Zélandu, Kanady a Norska. Tyto státy byly vybrány po dohodě s vedoucí práce a to z toho důvodu, že jejich právní úpravy by mohly být pro účely této práce nejpřínosnější. Právní úpravy vybraných států jsou zkoumány z hlediska 1) zakotvení principů RJ, 2) úpravy restorativních programů v právním řádu, 3) zapojení a provázání restorativních programů s trestním řízením, 4) jejich vliv na něj a 5) úpravy práv poškozených v trestním řízení z pohledu RJ.

Poslední, čtvrtá kapitola se věnuje právní úpravě RJ v českém právním řádu. De lege lata je zde uveden přehled restorativních prvků nacházejících se v současné právní úpravě a de lege ferenda je zde navržena možnost širšího zakotvení principů a programů RJ, a to právě po vzoru a s ohledem na právní úpravy zkoumaných států.

V závěru diplomové práce jsou shrnuty poznatky, ke kterým bylo na základě zkoumání předmětné problematiky dospěno, a návrhy de lege ferenda, kterými by se čeští zákonodárci měli zabývat.

1. Obecný úvod o restorativní justici

Pro úplnost je potřeba začít stručným uvedením do problematiky RJ. V této kapitole se tedy budeme zabývat definicí RJ, historií vzniku tohoto myšlenkového směru a tím, jaké má RJ cíle, principy a hlavní nástroje. Veškerou výše zmíněnou problematikou se budeme zabývat pouze okrajově, neboť na tato témata již vzniklo mnoho prací a nejsou smyslem této práce.

1.1 Definice restorativní justice

Jednotná definice RJ nebyla dosud vytvořena a v dohledné době nejspíše ani nebude. Definic popisujících, co je RJ, existuje mnoho a dá se říci, že každá při vymezení tohoto pojmu zdůrazňuje jiné hodnoty a prvky. V této souvislosti se nám líbilo přirovnání RJ k pojmům, jako je „demokracie“ a „spravedlnost“ (v originále „justice“). Lidé obecně rozumí jejich významu, ale nejsou schopni se všichni dohodnout na jednotné definici.³

Jednu z posledních a souhrnných definic vytvořila *P. Masopust Šachová*, která na základě definic již existujících vytyčila dvě skupiny oblastí, na které se definice zaměřují. První skupinou je řešení příčin a následků trestné činnosti, tedy náhrada způsobené újmy, obnova narušených vztahů a oslovení potřeb všech přímých účastníků. Druhou skupinou je vytvoření inkluzivního prostoru pro vedení dialogu a přijetí společného rozhodnutí, tedy možnost k aktivní participaci přímých účastníků na společném hledání řešení dané situace. Na základě výše uvedeného je RJ dle *P. Masopust Šachové* „*takový způsob řešení následků trestné činnosti, který se primárně orientuje na náhradu způsobené újmy, obnovu narušených vztahů, oslovení příčin trestné činnosti a na integraci oběti a pachatele zpět do společnosti. Řešení dané věci se nejlépe dosahuje společně za pomoci vzájemného dialogu a aktivní účasti přímých účastníků, osob na jejich podporu a dotčených komunit, případně zainteresovaných či trestným činem dotčených osob.*“⁴

Snahu definovat RJ můžeme nalézt již i na institucionální úrovni, když v roce 2002 Ekonomická a sociální rada OSN (dále jen „ECOSOC“) přijala rezoluci č. 2002/12 s názvem Basic principles on the use of restorative justice programmes in criminal

³ VAN NESS, Daniel W., HEETDERKS STRONG, Karen. *Restoring Justice: An Introduction to Restorative Justice*. 5. vydání. New York: Routledge, 2015, s. 43.

⁴ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 13.

matters. V této rezoluci ECOSOC sice přímo neuvádí definici RJ, ale definuje ji nepřímou pomocí tří jiných definic, a to restorativního programu, restorativního procesu a restorativního výsledku. Restorativní program je dle této rezoluce „*jakýkoliv program, který užívá restorativních procesů za účelem dosažení restorativního výsledku.*“ Restorativní proces je pak „*jakýkoliv proces, kde se oběť a pachatel, a pokud je to vhodné, také jakýkoliv další jedinec či člen komunity, který byl trestným činem dotčen, společně snaží najít řešení následků trestného činu, a to za pomoci facilitátora.*“ Restorativní výsledek je dále „*dohoda, které bylo dosaženo v rámci restorativního procesu. Taková dohoda může obsahovat ujednání o náhradě způsobené újmy či o vykonání obecně prospěšných prací, přičemž jejím účelem je uspokojení potřeb jednotlivce i společnosti, dosažení odpovědnosti stran a reintegrace oběti i pachatele do společnosti.*“⁵

V návaznosti na rezoluci vypracoval Úřad OSN pro drogy a kriminalitu (dále jen „UNODC“) v roce 2020 již druhé vydání dokumentu Handbook on Restorative Justice Programmes⁶. V tomto dokumentu UNODC definuje RJ jako „*přístup, který nabízí pachatelům, obětem a komunitě alternativní cestu ke spravedlnosti. Podporuje účast oběti na řešení situace způsobené trestným činem a umožňuje pachatelům, kteří přijali zodpovědnost za újmu způsobenou jejich činem, zodpovídat se přímo těm, kterým činem ublížili. Tento přístup je založen na uznání, že trestný čin neporušuje pouze zákon, ale také ubližuje obětem a komunitě.*“⁷

Výše zmíněné definice se zaměřují jak na procesní stránku věci, tedy na způsob řešení následků trestné činnosti, tak i na hmotnou stránku problému, tedy že by mělo dojít k nápravě narušených vztahů a náhradě újmy, a to jakékoliv, tedy majetkové, ale i (převážně) nemajetkové. Existují i definice, které se zabývají pouze jedním nebo druhým aspektem, jsou to většinou jedny z těch prvních definic RJ. Pro účely práce považujeme za dostačující uvedení výše zmíněných definic.

⁵ Rezoluce Hospodářské a sociální rady OSN (ECOSOC) č. 2002/12 ze dne 24. července 2002, o základních principech užití programů restorativní justice v trestních věcech [Citováno dne 7. 12. 2021]. Dostupné na: <<https://www.un.org/en/ecosoc/docs/2002/resolution%202002-12.pdf>>.

⁶ Poprvé byl Handbook vydán v roce 2006.

⁷ UNITED NATIONS OFFICE ON DRUG AND CRIME. *Handbook on Restorative Justice Programme*. 2. vydání. Vienna: Publishing and Library Section, United Nations Office at Vienna. 2020. s. 4 [citováno dne 10. 12. 2021]. Dostupné na: <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/20-01146_Handbook_on_Restorative_Justice_Programmes.pdf>.

RJ je tedy přístup, který nevnímá TČ pouze jako porušení zákona, které je potřeba potrestat, ale nabádá zkoumat skutečné následky trestného činu, uspokojivě je vyřešit a do procesu jejich řešení zapojit zejména dotčené a zainteresované osoby.

1.2 Okolnosti vzniku restorativní justice

Byť se RJ, jakožto nový přístup k řešení trestné činnosti, v novodobých dějinách objevuje pouze od 2. poloviny minulého století, její principy a programy existují a byly praktikovány již dlouhou dobu předtím, a to domorodými kmeny po celém světě. Například rodinné skupinové konference byly převzaty od maorského kmenu z Nového Zélandu, tzv. kruhy užívali původní obyvatelé severní Kanady a smírčí soudy jsou původem od kmenu Navaho.⁸

Jako první případ počátku užívání restorativních přístupů v novodobé historii bývá uváděn případ z Kanady, konkrétně z městečka Kitchener, obývaného komunitou Elmira. Jednalo se o případ dvou mladých chlapců, kteří v květnu 1974 poškodili auta přibližně dvaceti lidem. Jejich probačním úředníkem byl Mark Yantzi, který soudci navrhl, že by bylo efektivnější, kdyby se tito pachatelé setkali se všemi poškozenými, místo toho, aby byli odsouzeni k trestu odnětí svobody. Byť soudce McConnell zpočátku nebyl příznivcem tohoto nápadu, nakonec pachatele odsoudil k peněžitému trestu, povinnosti nahradit během tří měsíců určitou částku poškozeným a povinnost setkat se se všemi poškozenými za dohledu probačního úředníka. Pachatelé navštívili skoro všechny poškozené kromě dvou, kteří se mezitím již odstěhovali.⁹

Protože uvedený případ měl úspěch, začaly se v Kanadě, ale i v jiných zemích světa následně objevovat a užívat restorativní programy a přístupy hojněji. Tyto byly nabízeny jako možný postup buď v rámci, nebo vedle zavedeného právního systému. Ve svých počátcích byla RJ užívána zejména při řešení méně závažné trestné činnosti, jako jsou například krádeže nebo poškození cizí věci, ale postupem času v některých komunitách začali RJ užívat pro celou škálu TČ, tedy i pro ty nejzávažnější, jako jsou loupeže, znásilnění a vraždy.¹⁰ Z výše uvedeného můžeme dovodit, že RJ se začala

⁸ ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. 1. vydání. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003, s. 41.

⁹ BENDER, John. *The birthplace of restorative justice* [online]. MCCCanada.ca [citováno dne 12. 12. 2021]. Dostupné na <<https://mcccanada.ca/centennial/100-stories/birthplace-restorative-justice>>.

¹⁰ ZEHR: *Úvod do RJ...* s. 4.

nejprve užívat v praxi a až následně došlo k jejímu teoretickému zkoumání a definování.

1.3 Cíle restorativní justice

Jak můžeme vyvodit již z uvedených definic, RJ směřuje svůj zájem zejména na oběti, pachatele a následky způsobené TČ. Cílem RJ tedy je, aby došlo k napravení újmy, která byla obětím způsobena, a to jak po materiální/finanční stránce (např. náhrada škody, uvedení věci do předešlého stavu), tak i po psychické stránce (omluva ze strany pachatele, vyjasnění, proč byl TČ vůči oběti spáchán, apod.), a aby došlo k narovnání vztahů, které byly TČ narušeny. RJ se však nezajímá pouze o oběti, ale i o pachatele. Cílem tedy je také zjistit příčiny, proč pachatel páchal trestnou činnost, a pokusit se pomoci pachateli se s příčinami vyrovnat, aby již další trestnou činnost nepáchal. Uvedených cílů je možné nejlépe dosáhnout pomocí osobního kontaktu a dialogu, jak s pachatelem a oběti zvlášť, tak i dohromady mezi nimi. Aby došlo ke skutečné náhradě a odstranění následků trestné činnosti, je třeba, aby se na řešení těchto následků podíleli hlavně ti, jichž se trestná činnost nejvíce dotýká, tedy oběti a pachatel. Často se na restorativních procesech podílí i další zainteresované osoby či skupiny, neboť TČ může ovlivňovat i další lidi než jen oběť a pachatele, a i oni mohou pociťovat negativní následky trestného činu. Naplnění potřeb těchto osob a narovnání vztahů s nimi je také cílem a zájmem RJ.

Podobného názoru jsou i *Howard Zehr* a *Susan Sharpe*, dle nichž je cílem RJ 1) dát klíčová rozhodnutí do rukou těm, kterých se TČ bezprostředně dotýká, 2) přispět k léčivému a ozdravnému procesu v rámci naplňování trestní spravedlnosti a podpořit transformativní charakter naplňování trestní spravedlnosti a 3) snížit pravděpodobnost další trestné činnosti. K naplnění těchto cílů je třeba, aby 1) byly do procesu zapojeny oběti a výsledek pro ně byl uspokojivý, 2) pachatelé porozuměli důsledkům svého jednání a jeho dopadu na okolí a za své chování přebírali odpovědnost, 3) výsledky jednání napomáhaly obnově narušených vztahů a reagovaly na příčiny daného jednání (plán nápravy reagoval na specifické potřeby oběti a pachatele a byl jim „ušit na míru“) a 4) oběť a pachatel nabyli pocit, že je daná věc pro ně „uzavřená“, a oba našli cestu, jak se vrátit zpět do komunity.¹¹

¹¹ ZEHR: *Úvod do restorativní justice...* s. 26.

1.4 Principy restorativní justice

Stejně jako není shoda na definici RJ, není jednoznačná shoda ani na vymezení jejích principů. Základními principy, které můžeme vyčíst i z výše uvedených definic, jsou dobrovolnost, přímý kontakt a dialog mezi osobami dotčenými TČ, rovnost dotčených osob a respektování a reflektování zájmů a potřeb těchto osob.

Dle D. W. Van Nessa můžeme identifikovat tři hlavní principy RJ: 1) cílem by mělo být uzdravení obětí, pachatele a komunity dotčené TČ, 2) ti to by měli mít příležitost aktivně se zapojit do soudního procesu, a to v době a v rozsahu dle jejich vůle a 3) přehodnocení relativní role a odpovědnosti vlády a komunit – vláda je odpovědná za zachování pořádku a komunita za nastolení míru.¹²

Dále *John Braithwaite* vytvořil 3 skupiny restorativních hodnot. První skupinou jsou tzv. limitující hodnoty. Tyto jsou základními procesními zárukami a musí být vždy naplněny. Mezi ně patří například: zákaz dominance některého z účastníků, zmocnění stran k rozhodování, dodržování horní legální hranice sankcí, uctivé naslouchání ostatním, rovnost zúčastněných stran a respekt k základním lidským právům. Druhou skupinou jsou tzv. maximalizující hodnoty, které by měly být v restorativním procesu aktivně prosazovány, ale pokud se účastníci rozhodnou je nerespektovat, nezpůsobí to narušení restorativního procesu. Sem patří různé formy uzdravení a nápravy, např. náhrada majetku, který byl činem zničen/poškozen, emocionální náprava, podpora společnosti a také předcházení dalšímu páchání trestné činnosti. Třetí, a tedy poslední skupinou hodnot jsou tzv. vznikající (vyplývající) hodnoty. Jejich dodržování nemůže být u účastníků vyžadováno. Měly by samy vzniknout při řádném a úspěšném průběhu restorativního procesu. Mezi ně patří např. výčitky nad spácháním trestného činu, omluva, odpuštění a slitování.¹³

1.5 Hlavní nástroje restorativní justice

Nástrojů RJ je a může být mnoho. Většina programů však vznikla kombinací těch základních. Mezi základní programy RJ můžeme zahrnout mediaci, skupinovou konferenci a kruhy. *D. W. Van Ness a K. Heetderks Strong* ve své knize *Restoring*

¹² VAN NESS, Daniel W., HEETDERKS STRONG, Karen. *Restoring Justice: An Introduction to Restorative Justice*. 5. vydání. New York: Routledge, 2015, s. 45–48.

¹³ BRAITHWAITE, John. *Principles of Restorative Justice*. In: HIRSCH von, Andreas., ROBERTS, Juan V., BOTTOMS, Anthony E.: *Restorative Justice and Criminal Justice – Competing or Reconcilable Paradigms*. 1. vydání, Bloomsbury Publishing, 2004, s. 7–14.

Justice – An Introduction to Restorative Justice shrnuli základní popis a atributy mediace, konference, kruhů a panelů obětí a pachatelů.

Mediace, konkrétně mediace mezi obětí a pachatelem (v angličtině „Victim-offender mediation programs“) dává oběti a pachateli příležitost se sejít za přítomnosti a pomoci odborné osoby (mediátora), promluvit si o trestném činu a dojít k dohodě ohledně kroků, které je potřeba učinit, aby došlo k naplnění spravedlnosti (k nápravě následků způsobených TČ). Setkání umožňuje účastníkům usilovat o tři základní věci – identifikovat způsobenou nespravedlnost (následky trestného činu), dát věci do pořádku (narovnat vztahy, odčinit následky trestného činu) a zvážit budoucí cíle. Výsledkem je dohoda, na základě které by mělo dojít k nápravě a odčinění následků způsobených TČ.

Konference, přesněji rodinné skupinové konference (v angličtině „Family group conferencing“) pocházejí z Nového Zélandu. Nejvíce se užívají při řešení TČ mladistvých, ale postupně se rozšiřují i na TČ dospělých pachatelů. Oproti mediaci se liší tím, že proces není třetí osobou pouze mediován, ale facilitován, tedy usnadňován, je zde více zúčastněných osob a příprava na proces je menší než u mediace. Po vysvětlení průběhu konference, pachatel uvede, proč TČ spáchal a následně oběť vyličí, co jí bylo TČ způsobeno. Poté mají možnost vyjádřit se i ostatní účastníci. Následně skupina diskutuje o vhodném řešení situace a všech následků.

Kruhy jsou programem, při kterém rozhoduje skupina (komunita). Tato skupina se většinou skládá z pachatele, oběti, jejich přátel a rodiny, dotčených členů komunity a zástupce soudní moci. Proces začíná na žádost pachatele či oběti. Účastníci hovoří jeden po druhém a mohou řešit široké spektrum věcí. Výsledkem by měla být dohoda, ve které budou vyřešeny potřeby oběti a členů komunity tak, aby byly v souladu s potřebami a povinnostmi pachatele. Pokud nedojde k dohodě, bude věc znovu vrácena do kruhu nebo bude přesunuta k řešení před soud.

Panel obětí a pachatelů (v angličtině „victim-offender panel“) je program, jehož účastníky jsou oběti a pachatelé podobných TČ, ale ne těch, které se jich osobně týkají. Účelem je pomoci obětem najít řešení následků trestného činu a odhalit pachatelům škody, které ostatním svým TČ způsobili.¹⁴

¹⁴ VAN NESS, Daniel W., HEETDERKS STRONG, Karen. *Restoring Justice: An Introduction to Restorative Justice*. 5.vydání, New York: Routledge, 2015, s. 81–87.

2. Mezinárodně právní úprava restorativní justice

V této kapitole uvedeme několik právních dokumentů, které jsou významné pro zavedení a rozšiřování RJ a jejích principů a programů ve světě. Dokumenty budou uvedeny chronologicky, nikoliv podle důležitosti. Nebudou zde zmíněny všechny existující právní dokumenty, neboť jich existuje mnoho, ale pouze ty nejzásadnější. Důraz bude také kladen především na dokumenty evropské.

2.1 Doporučení Výboru ministrů č. R (99) 19

Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. R (99) 19, o mediaci v trestních věcech¹⁵ bylo přijato dne 15. září 1999. Dle doporučení je potřeba v trestním řízení zvýšit aktivní osobní účast oběti, pachatele a dalších osob, které byly TČ dotčeny. Výbor ministrů zdůrazňuje zájem oběti na tom být více slyšet při řešení její viktimizace, mít možnost promluvit si s pachatelem, vyslechnout jeho omluvu a přijmout od něho reparace. Dále je kladen důraz na povzbuzování pachatelů v přijetí odpovědnosti a umožnění jim nahradit následky jejich trestného činu.

Doporučení je sice nazváno „o mediaci v trestních věcech“, ovšem již v čl. I je uvedeno, že tato vodítka se užijí na jakýkoliv proces, kde je oběti a pachateli umožněno aktivně se účastnit řešení následků trestné činnosti za pomoci nezávislé třetí strany, pokud tito zmínění s tím dobrovolně souhlasí. Dále jsou dle doporučení všechny přístupy, které zdůrazňují aktivní účast oběti, pachatele a komunity, chtějí posílit postavení oběti, hledají alternativy k uložení trestu a chtějí učinit soudnictví efektivnějším, spojeny v konceptu mediace. V komentáři¹⁶ k doporučení jsou popsány formy mediace, které se různě po světě užívají. Mezi tyto jsou řazeny: neformální mediace, mediace mezi obětí a pachatelem, reparační vyjednávací programy, komunitní panely a rodinné skupinové konference. Jak můžeme vidět, mnoho z těchto forem mediace jsou samostatnými programy RJ. Je tedy potřeba chápat pojem „mediace“ užitý v doporučení v širším slova smyslu. Z toho lze tedy usuzovat, že všechny výše uvedené zásady a ustanovení jsou použitelné i na RJ, neboť dle doporučení je tato definována svým hlavním nástrojem, což je mediace.

¹⁵ Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. R (99) 19 ze dne 15. září 1999, o mediaci v trestních věcech. Dostupné na:

<https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=090000168062e02b>.

¹⁶ Dostupné na: <<https://rm.coe.int/native/09000016804ddf2b>>.

V čl. II jsou definovány základní principy mediace. Mediace se může konat pouze pokud k tomu strany daly informovaný souhlas, a tento by strany měly mít možnost vzít kdykoliv v průběhu mediace zpět. Co se řekne v průběhu mediace, je důvěrné a může být následně použito v trestním řízení, pouze pokud s tím strany souhlasí. Mediace v trestních věcech by měla být obecně přístupnou službou a měla by být využitelná v jakékoli fázi trestního řízení. Při mediaci by zároveň měly být zaručeny základní procesní záruky, jako například nárok na právní pomoc či nárok mladistvého na pomoc rodičů.

Doporučení uvádí, že rozhodnutí odkázat případ na mediaci, stejně jako zhodnocení výsledku mediace, by mělo být na soudci. Pokud se strany při mediaci dohodnou na zproštění viny, mělo by to mít stejnou váhu, jako kdyby tak rozhodl soudce, a pachatel by neměl být znovu pro stejný skutek stíhán. Tedy i na mediaci by se měla vztahovat zásada *ne bis in idem*. Výsledkem mediace by měla být dohoda stran, která by měla obsahovat odůvodněné a přiměřené povinnosti.

2.2 Rezoluce ECOSOC č. 2002/12

Rezoluce ECOSOC č. 2002/12, o základních principech užití programů restorativní justice v trestních věcech¹⁷ byla přijata dne 24. července 2002. Rezoluce již byla zmíněna v kapitole 1.1 této práce, a to v tom směru, že obsahuje definice restorativního programu, procesu a výsledku. Díky tomu je rezoluce tak významná, neboť je prvním právním dokumentem, který tyto definice zakotvil.

Dle rezoluce RJ umožňuje obětem otevřeně vyjádřit své pocity a zkušenosti a cílem je definování jejich potřeb. Dále poskytuje příležitost obětem získat reparace, cítit se bezpečněji a docílit jakéhosi uzavření jejich případu. Na druhou stranu pachatelé mají možnost nahlédnout do jádra svého činu a vidět následky, které způsobili, a být vedeni k odpovědnosti smysluplným způsobem.

Rezoluce je obsahově hodně podobá Doporučení Výboru ministrů č. R (99) 19, o mediaci v trestních věcech, které bylo rozebráno v kapitole 2.1 této práce. Rezoluce pouze nehovoří přímo o mediaci, ale o restorativních programech obecně, pod které spadá i mediace. Základní zásady jsou však v obou dokumentech stejné.

¹⁷ Rezoluce Hospodářské a sociální rady OSN č. 2002/12 ze dne 24. července 2002, o základních principech užití programů restorativní justice v trestních věcech.
Dostupné na: <<https://www.un.org/en/ecosoc/docs/2002/resolution%202002-12.pdf>>.

2.3 Směrnice Evropského parlamentu a Rady č. 2012/29/EU

Směrnice Evropského parlamentu a Rady č. 2012/29/EU, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu a kterou se nahrazuje rámcové rozhodnutí Rady 2001/220 SVV¹⁸, byla přijata dne 25. října 2012.

Cílem této směrnice je zajistit, aby se obětem trestného činu dostalo vhodných informací, podpory a ochrany a mohly se účastnit trestního řízení.

V čl. 2 jsou mimo jiné uvedeny definice pojmů oběť a RJ. RJ je dle této směrnice „*postup, který oběti a pachateli s jejich dobrovolným souhlasem umožňuje aktivní účast při řešení záležitostí vyplývajících z trestného činu za pomoci neutrální třetí strany*“.

Čl. 4 stanovuje, které informace musí být obětem poskytnuty, a mezi těmito je i informace o dostupných službách RJ. Informace mají být poskytnuty bez prodlení při prvním kontaktu oběti a příslušného orgánu, případně kdykoliv během řízení, pokud to bude potřeba. Informace by měly být poskytovány jednoduchou formou tak, aby jim oběť rozuměla, ale zároveň musí být dbáno na to, aby informace byly dostatečně podrobné a oběť tak mohla činit informovaná rozhodnutí. Podpora by měla být pro oběť dostupná od doby, kdy se orgány dozví o její existenci, po celou dobu trestního řízení a i přiměřenou dobu po jeho skončení.

Nejdůležitější v souvislosti s touto prací je čl. 12 směrnice, který stanovuje povinnost členských států přijmout opatření na ochranu obětí před sekundární či opakovanou viktimizací, která se budou uplatňovat při poskytování služeb RJ. Při poskytování služeb RJ musí být vždy dodrženy alespoň tyto podmínky:

1. Služby RJ se použijí, pouze pokud jsou ve prospěch oběti a jsou založeny na jejím svobodném a informovaném souhlasu, který může kdykoliv odvolat.
2. Oběti jsou poskytnuty úplné a nezkreslené informace o procesu a jeho potenciálních výsledcích, jakož i informace o postupech dohledu nad výkonem případné dohody.
3. Pachatel uznal základní skutkové okolnosti případu.
4. Každá dohoda je uzavřena dobrovolně a může být zohledněna v dalším trestním řízení.

¹⁸ Směrnice Evropského parlamentu a Rady č. 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu a kterou se nahrazuje rámcové rozhodnutí Rady 2001/220/SVV. [Citováno dne 26. 1. 2022].
Dostupné na: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/cs/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029>>.

5. Rozhovory vedené v rámci procesu RJ jsou důvěrné a nejsou následně zveřejněny, pokud se strany nedohodnou jinak.

RJ je vnímána jako služba, která může být pro oběť přínosná, ovšem je nutné přijmout záruky k zamezení sekundární a opakované viktimizace, zastrašování a odvety. Služby RJ by měly především zohledňovat zájmy a potřeby oběti a přitom napravit újmu oběti způsobenou a bránit vzniku další újmy. Dále mají členské státy povinnost usnadnit postupování případů, je-li to vhodné, službám RJ, a to i prostřednictvím postupů nebo pokynů týkajících se podmínek tohoto postupování.

Oběť by měla mít v průběhu trestního řízení nárok na vydání rozhodnutí o odškodnění ze strany pachatele, ale může být stanoveno, že toto rozhodnutí bude vydáno v jiném soudním řízení. Členské státy by měly podporovat pachatele k poskytnutí přiměřeného odškodnění obětem.

Směrnice je závazný právní dokument Evropské unie, jehož obsah musí členské státy ve stanovené době implementovat do svých právních řádů. Tato směrnice měla být implementována do 16. listopadu 2015. Česká republika na základě této směrnice přijala zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů¹⁹ (dále jen „zákon o obětech“ nebo „ZOTČ“), který ji dle jeho § 1 zapracovává. V následujícím odstavci předmětný zákon trochu rozebereme a zhodnotíme, zda došlo k dostatečné implementaci směrnice.

V § 2 ZOTČ jsou definovány některé pojmy. Shodně s čl. 2 směrnice je zde definovaný pojem „oběť“, ale na rozdíl od směrnice zde chybí definice RJ. V zákoně je několikrát pracováno s pojmem „restorativní program“, ale ani tento není nikde v zákoně definován a podrobně rozebrán. Ustanovení § 8 odst. 1 písm. b) ZOTČ implementuje povinnosti stanovené v čl. 4 písm. a) a j) směrnice. Ustanovení Čl. 12 směrnice týkající se bezpečnosti poskytovaných služeb RJ je dle zákona o obětech implementováno vyhláškou ministerstva spravedlnosti č. 119/2013 Sb., o standardech kvality poskytovaných služeb podle zákona o obětech trestných činů.²⁰ Dle § 1 této vyhlášky jsou standardy kvality poskytovaných služeb pro poskytování restorativních programů uvedeny v příloze č. 2 k této vyhlášce. V této příloze je skoro všude

¹⁹ Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů [Citováno dne 27. 1. 2022].

²⁰ Vyhláška č. 119/2013 Sb., o standardech kvality poskytovaných služeb podle zákona o obětech trestných činů [Citováno dne 28. 1. 2022].

uvedeno, že akreditovaný subjekt má stanovena pravidla a podle těchto postupuje. Minimální požadavky na daná pravidla však nikde stanoveny nejsou.

Dále není v českém právním řádu reflektováno ustanovení čl. 12 odst. 1 písm. d) týkající se zohlednění dohody uzavřené v rámci restorativního programu v dalším trestním řízení. Přesněji řečeno, vliv restorativních dohod na trestní řízení není v současné právní úpravě nijak zakotven. Požadavek stanovený v čl. 12 odst. 2, tedy povinnost států usnadnit postupování případů službám RJ, také nebyl dle našeho názoru Českou republikou dostatečně naplněn.

Myslíme si tedy, že čl. 12 není dostatečně a uspokojivě implementován. Česká republika dle našeho názoru formálně implementovala předmětnou směrnici a splnila tak svůj závazek z ní vyplývající, ovšem obsahově tato implementace dle našeho názoru není dostatečně kvalitní.

2.4 Doporučení Rady Evropy CM/Rec (2018)8

Doporučení Rady Evropy CM/Rec (2018)8, o restorativní justici²¹ bylo přijato dne 3. října 2018. Cílem tohoto doporučení je podnítit členské státy, aby vytvořily a užívaly RJ s ohledem na jejich systémy trestní justice.

Doporučení obsahuje několik důležitých definic, a to definici RJ, služby RJ a orgánů RJ. Definice RJ se nikterak zásadně neliší od ostatních již uvedených definic, proto ji již nebudeme uvádět. Naopak následující definice jsou zakotveny poprvé. Služba RJ *„odkazuje na kohokoliv, kdo uskutečňuje restorativní proces. Tím mohou být specializované orgány restorativní justice, soudní orgány, orgány činné v trestním řízení nebo jiné příslušné úřady.“* (odst. II., bod 9.) Orgány RJ jsou *„veřejné i soukromé specializované orgány, které poskytují služby restorativní justice v trestních věcech.“* (odst. II., bod 12.)

Restorativní procesy by měly být dle doporučení všeobecně přístupnou službou, a to jak s ohledem na závažnost trestné činnosti, tak i z hlediska fáze trestního řízení či geografického hlediska. Výsledná dohoda nemusí obsahovat hmatatelný výsledek, pokud se strany shodnou, že pouhý dialog dostatečně uspokojil jejich potřeby a zájmy (odst. V., bod 51.)

²¹ Doporučení Rady Evropy CM/Rec (2018)8 ze dne 3. října 2018, o restorativní justici v trestních věcech. [Citováno dne 28. 1. 2022].
Dostupné na: <https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016808e35f3>.

Doporučení v zásadě nepřináší nic nového. Jeho význam je spíše v tom, že je to souhrnný, všeobsahující dokument, který shrnuje již aplikované a ustanovené principy a pravidla. Zdůrazňuje a připomíná, jak by státy měly postupovat při dalším rozvoji RJ a jaké standardy musí být při její aplikaci dodrženy.

3. Mezinárodní komparace právních úprav restorativní justice

V této kapitole se budeme zabývat trestněprávní úpravou čtyř vybraných zemí, a to Belgie, Nového Zélandu, Kanady a Norska. Právní úpravu vybraných států budeme zkoumat na základě následujících kritérií: 1. zakotvení principů RJ, 2. úprava restorativních programů v právním řádu, 3. zapojení a provázání restorativních programů s trestním řízením, 4. vliv restorativních programů na trestní řízení a 5. práva poškozených v trestním řízení z pohledu RJ. Předmětné země byly vybrány z toho důvodu, že je zde RJ poměrně hojně uplatňována a je zde patrný veliký progres i v jejím zakotvení v právním řádu. Práce se bude zabývat pouze právní úpravou RJ, nikoliv její aplikací v jednotlivých státech. Dále chceme upozornit, že z citovaných ustanovení budou vybírány a uváděny pouze části související s RJ.

3.1 Teoretický úvod

Nejprve považujeme za vhodné uvést stručný přehled teoretických koncepcí pro zakotvení a skloubení RJ se stávajícím tzv. tradičním trestním systémem.

Daniel Van Ness nastolil čtyři formy vytvoření restorativního systému, a to unifikovaný model, duální model, model záchranné sítě a hybridní model. V unifikovaném modelu je dostupná pouze RJ. Je to tedy model plného nahrazení tradičního trestního systému RJ. V duálním modelu stojí oba systémy (RJ a tradiční trestní systém) vedle sebe a jsou po celou dobu vzájemně prostupné, dle potřeb stran. V modelu záchranné sítě je základním dostupným systémem RJ, ale v případě potřeby je možné užít tradiční trestní systém, tedy jakousi záchrannou síť v případě, že restorativní systém není dostačující či není možné ho užít. V posledním hybridním modelu jsou oba modely spojeny v jeden systém. Van Ness uvedl příklad, ve kterém byl užíván tradiční trestní systém až do fáze, kdy byl pachatel uznán vinným a následně fáze potrestání proběhla v duchu restorativního systému.

Jak je tedy vidno, první dva modely předpokládají, že RJ je schopná vypořádat se se všemi druhy trestné činnosti v jakékoliv fázi trestního řízení. Oproti tomu poslední dva modely předpokládají, že tomu tak není, a to ať z koncepčních, či praktických důvodů. Dle Van Nessa je jednou z možných cest pro začátek nastolit duální systém, který by se následně postupem času a s rostoucí praxí přetransformoval v systém unifikovaný. Tuto cestu a postupný přesun z jednoho do druhého modelu Van Ness

volí pravděpodobně proto, že i on uvedl své pochybnosti o schopnostech RJ vypořádat se se všemi okolnostmi, jako jsou například neznalost identity pachatele či oběti, neudělení souhlasu jedné ze stran k účasti na restorativním procesu či nepřiznání viny pachatelem. Tyto zmíněné jsou základními podmínkami pro možnost konání restorativního procesu, a pokud nebudou splněny, nemůže restorativní program mezi obětí a pachatelem proběhnout.²²

Jim Dignan vytvořil model, ve kterém se restorativní justice užívá jako nedílná součást tradičního trestního systému, přičemž tento je radikálně reformován ve světle zásad restorativní justice. Součástí systému by měla být záruka, že i v případech užití odklonu od trestního řízení budou mít oběti možnost docílit reparací a náhrady škody. Toto by mohlo být uskutečněno např. formou konference vedené policií nebo tak, že bude zakotvena pravomoc policie nebo státního zastupitelství uložit adekvátní závazek pachatele k reparaci. Dignanův systém obsahuje čtyři varianty procesů a postupů v závislosti na vůli a charakteristice stran. Pokud oběť i pachatel souhlasí a pachatel je ochotný učinit přiměřenou náhradu škody oběti, bude se konat restorativní proces (např. mediace mezi obětí a pachatelem nebo konference). Pokud zde nebude žádný „veřejný prvek“, další trest, kromě zaplacení náhrady škody, bude v těchto případech ukládán velmi zřídka. Druhou variantou je, že pachatel vzdoruje nahradit škodu nebo se oběť nechce zúčastnit restorativního procesu. V takovém případě bude věc projednávána před soudem a bude uložena povinnost náhrady škody. Pokud by pachatel byl recidivista, nebo by byl spáchán závažný trestný čin, byl by kromě náhrady škody uložen i restorativní trest.²³

Pojďme se nyní podívat na to, jaké řešení vzaly za své vybrané státy.

3.2 Belgie

3.2.1 Zakotvení principů restorativní justice

V trestněprávních předpisech Belgie, týkajících se dospělých pachatelů, nejsou úvodní ustanovení zákonů, kde by byly vymezeny jejich zásady, cíle a účel. Z toho důvodu zde nenalezneme ani principy RJ, jako tomu je například u Nového Zélandu a Kanady (viz níže).

²² VAN NESS, Daniel W. *Creating restorative systems*. In WALGRAVE, Lode. *Restorative Justice and the Law*. Cullompton: Willan Publishing. 2002, s. 144–147.

²³ DIGNAN, Jim. *Restorative justice and the law: the case for an integrated, systematic approach*. In WALGRAVE, Lode. *Restorative Justice and the Law*. Cullompton: Willan Publishing. 2002, s. 178–183.

Pouze Loi relative à la protection de la jeunesse, à la prise en charge des mineurs ayant commis un fait qualifié infraction et à la réparation du dommage causé par ce fait²⁴ (dále jen „zákon o ochraně mládeže“) ve svých předběžných ustanoveních uvádí základní zásady výkonu soudnictví ve věcech mládeže. V těchto je uvedeno, že prevence kriminality je zásadní pro dlouhodobou ochranu společnosti a vyžaduje, aby příslušné orgány cílily na příčiny vedoucí mladistvé osoby ke kriminalitě. Dále je v tomto smyslu rozvedeno, že jakékoliv výchovné opatření by mělo mít za cíl povzbuzení mladého člověka k dodržování norem společenského života. Trestné činy mladistvých pachatelů by měly být řešeny především opatřeními a postupy, které nahrazují soudní řízení, a do svobody mladistvého by mělo být zasaženo pouze pokud je to nezbytné za účelem ochrany společnosti, a to s přihlédnutím k potřebám a zájmům mladistvého pachatele, jeho rodiny a oběti trestného činu. Základním cílem zákona a ukládaných opatření tedy není potrestat a odsoudit mladistvého pachatele za spáchaný TČ, ale vyřešit jeho příčiny a následky a vést mladistvého pachatele k nápravě.

3.2.2 Úprava restorativních programů v právním řádu

V čl. 37 bis an. zákona o ochraně mládeže je zakotvena mediace pro mladistvé pachatele. Tato dle čl. 37 bis § 2 umožňuje mladistvému pachateli, jeho rodičům či opatrovníkům a oběti, aby se společně shodli na vhodném řešení následků trestné činnosti, a to za pomoci neutrální osoby, mediátora.

V čl. 3ter Loi contenant le titre préliminaire du code de procédure pénale²⁵ (dále jen „1. část trestního řádu“²⁶) je zakotvena možnost mediace i pro dospělé pachatele. Dle tohoto ustanovení je mediace proces, který umožňuje hlavním účastníkům konfliktu se aktivně podílet na řešení následků trestné činnosti, pokud s tím souhlasí, a to za pomoci neutrální strany. Úkolem neutrální strany, mediátora, je usnadnit stranám komunikaci a pomoci jim dosáhnout dohody o náhradě újmy a nápravě dalších následků trestné činnosti. Organizační věci týkající se poskytování mediace jsou

²⁴ Loi relative à la protection de la jeunesse, à la prise en charge des mineurs ayant commis un fait qualifié infraction et à la réparation du dommage causé par ce fait, č. 1965040806, ze dne 8. dubna 1965. [Citováno dne: 28. 2. 2022]. Dostupné na:

<<https://www.ejustice.just.fgov.be/eli/loi/1965/04/08/1965040806/justel>>.

²⁵ Loi contenant le titre préliminaire du code de procédure pénale, č. 1878041750, ze dne 17. dubna 1878. [Citováno dne 24. 2. 2022]. Dostupný na:

<<https://www.ejustice.just.fgov.be/eli/loi/1878/04/17/1878041750/justel>>.

²⁶ Trestní řád Belgie je z technických důvodů rozdělen na 8 částí. Tato je první z nich.

upraveny v Hlavě VI Code d'instruction criminelle²⁷ (dále jen „7. část trestního řádu“), která je nazvána „o mediaci“. Dle čl. 554 je každý mediátor součástí služby, která nabízí mediaci a která musí být schválena ministrem spravedlnosti. Kritéria pro schválení služby a pro udělování, pozastavení a odejmutí schválení stanovuje král. Pro služby mediace je dále vytvořena mediační etická komise, která vypracovává a aktualizuje etický kodex ve věcech mediace.

V čl. 37 bis § 3 zákona o ochraně mládeže je zakotvena skupinová konference, která dle dikce zákona umožňuje mladistvému pachateli, oběti, komunitě a dalším osobám, aby společně, za pomoci neutrálního zprostředkovatele, našli vhodné řešení následků trestné činnosti. Konference je přístupná, na rozdíl od mediace, pouze pro mladistvé pachatele.

3.2.3 Zapojení a provázání restorativních programů s trestním řízením

V Belgii jsou zakotveny tři druhy mediací, které jsou rozděleny dle toho, v jaké fázi řízení a na které druhy protiprávních činů se uplatňují. První z nich je tzv. místní mediace na obecní úrovni, která je zakotvena v Loi relative aux sanctions administratives communales²⁸. Tato je aplikovatelná, pokud pachateli hrozí uložení sankce stanovené obecní radou za porušení jejich předpisů či vyhlášek, a to jak pro dospělé pachatele (čl. 12 a 13), tak i pro mladistvé pachatele, kteří jsou starší 14 let (čl. 18). Sankcionující úředník může navrhnout konání mediace, pokud to obecní rada ve svých předpisech umožňuje, pachatel s tím souhlasí a oběť byla identifikována. V případě mladistvých má však sankcionující úředník povinnost, ne pouze možnost, konání mediace navrhnout. Strany mezi sebou svobodně rozhodují o náhradě škody. V případě mladistvých pachatelů mohou být mediaci přítomni i rodiče či opatrovníci pachatele.

Druhý typ mediace je zakotven v čl. 216ter Code d'instruction criminelle²⁹ (dále jen „3. část trestního řádu“), který umožňuje státnímu zástupci odkázat případ na mediaci

²⁷ Code d'instruction criminelle. – Livre II, Titres V et VI, č. 1808121450, ze dne 14. prosince 1808. [Citováno dne: 24. 2. 2022]. Dostupný na: <https://www.ejustice.just.fgov.be/eli/loi/1808/12/14/1808121450/justel#LNK0004>.

Tento zákon je sedmou částí trestního řádu.

²⁸ Loi relative aux sanctions administratives communales, č. 2013000441, ze dne 24. června 2013. [Citováno dne 17. 3. 2022]. Dostupný na: https://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=fr&la=F&cn=2013062404&table_name=loi.

²⁹ Code d'instruction criminelle. – Livre II, Titre I, č. 1808111901, ze dne 19. listopadu 1808. [Citováno dne 27. 2. 2022]. Dostupný na:

za účelem vyřešení náhrady oběti způsobené újmy. Mediace dle tohoto článku tedy probíhá jako forma odklonu trestního řízení. Státní zástupce takto může učinit, pokud z okolností nevyplývá, že by bylo potřeba za TČ uložit trest odnětí svobody na více než dva roky, podezřelý uznal svou vinu a je ochoten nahradit škodu vzniklou z trestného činu. Státní zástupce informuje poškozeného, podezřelého a jejich obhájce o možnosti užití tohoto ustanovení a konání mediace a také o tom, že mohou nahlédnout do trestního spisu. Mediaci vede příslušná služba obce. Pokud mediace mezi obětí a pachatelem bude úspěšná a bude dosaženo dohody a státní zástupce s ní souhlasí, stvrdí ji svým podpisem. Tento druh mediace (tzv. penal mediation) se užívá ve fázi přípravného řízení a je aplikovatelný pouze na méně závažné trestné činy.

Dle čl. 553 hlavy VI 7. části trestního řádu může každá osoba, která je přímo zainteresovaná ve věci, v každé fázi trestního řízení a výkonu trestu požádat o konání mediace. Toto je zakotvení tzv. mediation for redress, která se může konat, na rozdíl od druhé formy mediace (penal mediation), pro jakýkoliv TČ, tedy i pro ty závažnější. Státní zástupci a soudci mají povinnost zajistit, aby strany zúčastněné na řízení byly informovány o možnosti požádat o mediaci, a pokud to považují za vhodné, mohou stranám konání mediace sami navrhnout.

Dle čl. 37 zákona o ochraně mládeže má sám mladistvý pachatel možnost podílet se na rozhodnutí soudu a uložených opatřeních, a to tak, že může, nejpozději v den jednání, navrhnout soudu plán týkající se řešení následků trestné činnosti. Závazky, které mohou být ze strany pachatele navrženy soudu, jsou v uvedeném ustanovení vyjmenovány demonstrativně a jsou jimi zejména 1) ústně nebo písemně se omluvit, 2) přičinit se věcně k náhradě způsobené škody a 3) účastnit se restorativních programů. Pokud soud považuje předložený plán za vhodný, schválí jej a pověří kontrolou jeho plnění příslušný orgán. Tento do tří měsíců od schválení zašle soudu stručnou zprávu o plnění povinností mladistvého pachatele. Pokud plán nebyl naplněn nebo nebyl naplněn dostatečně, může soud přijmout další opatření.

Dle čl. 37bis zákona o ochraně mládeže může státní zástupce nebo soudce nabídnout mladistvému pachateli konání mediace a skupinové konference. Jedinou podmínkou je identifikace oběti. Dříve byly ještě další dvě podmínky, a to, že existují důkazy o vině pachatele a pachatel spáchání trestného činu nepopírá. Tyto podmínky

<<https://www.ejustice.just.fgov.be/eli/loi/1808/11/19/1808111901/justel#LNK0024>>. Tento zákon je třetí částí trestního řádu.

však byly v roce 2008 zrušeny Ústavním soudem. Restorativní programy mohou proběhnout pouze pokud s tím účastníci souhlasí. Soud zašle kopii svého rozhodnutí mediační službě nebo službě pořádající skupinové konference a tyto následně odpovídají za realizaci programu (čl. 37ter zákona o ochraně mládeže).

3.2.4 Vliv restorativních programů na trestní řízení

Pokud tzv. místní mediace byla úspěšná, sankcionující úředník již nemůže pachateli uložit správní pokutu. Pokud mediace neproběhla úspěšně, nebo se vůbec nekonala, může být pachateli uložena pokuta nebo navrženo vykonání obecně prospěšných prací (čl. 13 Loi relative aux sanctions administratives communales pro dospělé pachatele a čl. 18 odst. 4 a 5 stejného zákona pro mladistvé).

Pokud je na mediaci konané dle čl. 216ter 3. části trestního řádu přijata dohoda, se kterou státní zástupce souhlasil, a pachatel splnil všechny podmínky a opatření formulované v dohodě, státní zástupce trestní stíhání zastaví. Pokud dohody dosaženo nebude, státní zástupce se může rozhodnout, jestli bude v trestním stíhání pokračovat, nebo ne. Pokud dohody nebude dosaženo a bude pokračováno v trestním stíhání, žádné dokumenty a informace předložené v rámci mediace nemohou být použity v řízení jako důkaz.

Mediace dle čl. 553 an. 7. části trestního řádu probíhá paralelně vedle trestního řízení. Informace získané a sdělené v rámci mediace nemohou být použity jako důkaz v jakémkoliv soudním či správním řízení a mediátor je vázán povinností mlčenlivosti ohledně těchto skutečností, ledaže se strany na jejich zveřejnění a poskytnutí soudu dohodnou (čl. 555). Pokud strany výsledek mediace soudu sdělí, může dohodu zohlednit při výroku rozsudku či ji do něj může zahrnout, a to dle čl. 195 3. části trestního řádu.

Pokud je na mediaci či skupinové konferenci konané dle čl. 37 bis zákona o ochraně mládeže dosažena dohoda, která je podepsána mladistvým pachatelem, jeho rodiči či opatrovníkem a obětí, je uložena do soudního spisu. U skupinové konference se přikládá také prohlášení mladistvého pachatele, které popisuje jednotlivé kroky, které se mladistvý pachatel zavázal podniknout, aby napravil újmu, kterou komunita jeho TČ utrpěla. Dohoda musí být schválena soudem. Soud nemůže upravovat její obsah, ledaže je dohoda v rozporu s veřejným pořádkem. Poskytovatelé restorativních programů dle čl. 37 quinquies zákona o ochraně mládeže vypracují stručnou zprávu o plnění dohody a zašlou ji soudu. Pokud k provedení dohody dojde

před vyhlášením rozsudku soudem, musí soud dohodu a její provedení vzít v úvahu při rozhodování. Pokud provedení dohody nastane až po vyhlášení rozsudku, může soud rozsudek, s ohledem na tuto dohodu a její plnění, zmírnit.

Pokud dohody v rámci restorativních programů nebylo dosaženo, nemohou být přiznání viny a informace o průběhu programů užity v trestním řízení jako důkaz v neprospěch mladistvého pachatele. Veškeré informace získané v rámci restorativního programu jsou, stejně jako u dospělých pachatelů, důvěrné a nemohou být použity v žádném řízení před soudem ani správními orgány, s výjimkou těch informací, o kterých se strany dohodnou, že na ně upozorní příslušné orgány (čl. 37quater zákona o ochraně mládeže).

3.2.5 Práva poškozených v trestním řízení z pohledu restorativní justice

Práva poškozených jsou upravena v 1. části trestního řádu. Dle čl. 2 může poškozený ovlivnit konání trestního stíhání, a to v případě, kdy zákon trestní stíhání podmiňuje stížností poškozeného. Pokud tento svou stížnost odvolá, trestní řízení se zastaví. Institut svolení poškozeného můžeme nalézt i v českém právním řádu. Restorativní prvek je v něm dle našeho názoru v tom, že pokud se poškozený z jakéhokoliv důvodu rozhodne, že nechce, aby byl pachatel za TČ trestně stíhán, OČTR musí toto jeho rozhodnutí respektovat.

V čl. 3bis je stanovena povinnost zacházet s oběťmi s respektem a poskytnout jim veškeré potřebné informace, zejména kontakty na služby pomáhající obětem TČ a právní asistenty. Na to navazuje čl. 3ter, který zakotvuje možnost uchýlit se k mediaci pro každého, kdo má na předmětu soudního řízení přímý zájem, tedy i pro oběti. Dle čl. 4 může oběť žádat náhradu škody jak v občanskoprávním řízení, tak i v rámci trestního řízení. Dle čl. 5bis aby oběť získala v řízení postavení poškozené strany, musí prohlásit, že utrpěla škodu v důsledku trestné činnosti pachatele. Samotná skutečnost, že osoba podá stížnost na policii, nepostačuje pro to, aby měla v řízení postavení poškozené strany.

Většinu zmíněných ustanovení nalezneme i v českém právním řádu, dá se tedy říci, že v této oblasti pro nás belgická právní úprava příliš přínosná nebude.

3.3 Nový Zéland

3.3.1 Zakotvení principů restorativní justice

Principy RJ v právní úpravě Nového Zélandu najdeme v mnoha trestněprávních předpisech. Prvním zákonem, který tyto zakotvil, byl Children's and Young People's Well-being Act 1989, který byl následně v roce 2017 přejmenován na Oragana Tamariki Act 1989.³⁰ Tento zákon upravuje komplexně záležitosti týkající se mladistvých, nikoliv tedy pouze jejich trestní odpovědnost, ale i například péči o mladistvé. V § 4 mezi své základní cíle zákon zařazuje prosadit a nastolit pohodlí (angl. well-being) dětí, mladých lidí a jejich rodiny, a to pomocí: 1) zavedení, podpory a koordinace služeb, které jsou zaměřené na práva dětí a mladých lidí, vyzdvihují jejich zájmy, reagují na jejich potřeby a umožňují jim se účastnit rozhodování o jejich osudu a 2) odpovědi na TČ spáchaný dítětem nebo mladou osobou způsobem, který podporuje jejich práva a nejlepší zájem, respektuje jejich potřeby, předchází a zabraňuje páchání další trestné činnosti, uznává mladé pachatele odpovědnými za spáchání trestného činu a povzbuzuje je k přijetí odpovědnosti za jejich chování. Dle § 4A, který byl do zákona doplněn v roce 2019, by vždy největší zřetel měl být dán na blaho a nejlepší zájem mladistvého pachatele a dále také na veřejný zájem, zájem oběti a odpovědnost mladistvého pachatele za jeho chování. V § 5 jsou stanoveny základní principy uplatňování moci dle tohoto zákona. Dle písm. c) tohoto článku by měla být uznávána role dítěte v rámci rodiny a mělo by být respektováno, že základní odpovědnost za výchovu a péči o dítě je garantována rodině. Rodina mladého pachatele by se tedy měla účastnit rozhodování a měl by být brán ohled na její názor. Při rozhodování o mladistvém pachateli by mělo být bráno v potaz, jaký bude mít rozhodnutí dopad na vztah mladého pachatele s jeho rodinou, kdy tento by měl být zachovávan a posilován. Dále by mělo být respektováno postavení dítěte v rámci komunity a mělo by být zvaženo, jak rozhodnutí toto postavení ovlivní. V části 4, § 208 zákona jsou stanoveny principy vztahující se na trestněprávní problematiku mladistvých. Těmito principy jsou, že 1) pokud to nevyžaduje veřejný zájem, nemělo by být proti mladistvému pachateli vedeno trestní řízení, pokud existuje jiný způsob vyřešení záležitosti, 2) veškerá přijatá opatření by měla být uzpůsobena tak, aby posilovala vztahy v rodině pachatele a schopnost rodiny vytvořit vlastní způsob řešení

³⁰ Oragana Tamariki Act 1989 (Children's and Young People's Well-being Act 1989) č. 24 ze dne 27. května 1989. [Citováno dne 16. 2. 2022]. Dostupné na: <https://www.legislation.govt.nz/act/public/1989/0024/latest/DLM147088.html>.

trestné činnosti mladistvého pachatele, 3) mladistvý pachatel by měl být, pokud je to možné, udržován v rámci komunity a 4) při vytváření prostředků k vyřešení trestné činnosti by měly být vzaty v potaz zájmy oběti a tyto prostředky by tedy měly řešit i vliv trestného činu na oběť. Zákon tedy stanovuje subsidiaritu klasického trestního řízení ve věcech mladistvých pachatelů, kdy toto smí být vedeno, pouze pokud nelze následky trestné činnosti vyřešit jiným způsobem, tedy například pomocí rodinné konference.

Významným v oblasti dospělých pachatelů je Sentencing Act 2002³¹, zejména jeho § 3 a § 7. V § 3 jsou stanoveny základní cíle zákona, kterými jsou: 1) stanovit cíle, pro které může být pachatel odsouzen, 2) podpořit tyto cíle nastolením principů a vodítek, které by měly být soudem při odsuzování pachatelů užívány, 3) zakotvit dostatečnou škálu trestů a jiných opatření pro práci s pachatelem a 4) umožnit naplnění zájmů a potřeb obětí TČ. § 7 dále stanovuje účely odsouzení pachatele, kterými jsou: 1) učinit pachatele odpovědným za újmu, kterou oběti a komunitě TČ způsobil, 2) vzbudit v pachateli odpovědnost a povědomí o způsobené újmě, 3) naplnit zájmy oběti TČ, 4) poskytnout náhradu újmy způsobené TČ, 5) odsoudit chování pachatele, 6) odradit pachatele či jiné osoby od páčání stejné nebo podobné trestné činnosti, 7) ochránit společnost před pachatelem a 8) napomoci pachatelově rehabilitaci a reintegraci.

3.3.2 Úprava restorativních programů v právním řádu

Pro tuto oblast je nejdůležitějším zákonem již zmíněný Oragana Tamariki Act 1989, který v části 4 zakotvuje úpravu rodinné skupinové konference pro trestněprávní oblast. Rodinnou konferenci koná a vede koordinátor pro mladistvé (§ 247). Rodinné konference se dle § 251 mohou účastnit zejména: mladistvý pachatel; jeho rodiče či opatrovníci a členové rodiny; koordinátor pro mladistvé, který konferenci vede; státní zástupce, který má v úmyslu trestněprávně stíhat mladistvého pachatele; oběť či její zástupce; advokát mladistvého pachatele a další osoby v tomto ustanovení vyjmenované. Funkcí rodinné konference je zvážit, zda je třeba mladistvého pachatele pro TČ stíhat, či zda existuje jiné vhodné řešení následků trestné činnosti a tyto zde navrhnout a formulovat (§ 258). Na rodinné konferenci mohou být přijata rozhodnutí, doporučení a formulovány plány, které jsou považovány za nezbytné a vhodné

³¹ Sentencing Act 2002 č. 9 ze dne 5. května 2002. [Citováno dne 16. 2. 2022]. Dostupné na: <<https://www.legislation.govt.nz/act/public/2002/0009/latest/DLM135342.html?src=qs>>.

vzhledem k mladistvému pachateli. Například může být doporučeno, že řízení vedené proti mladistvému pachateli má být přerušeno; navrhnutá vhodná opatření, která by měla být mladistvému pachateli uložena, či že má mladistvý pachatel poskytnout reparace oběti (§ 260). Doporučení a plány přijaté na konferenci by měly být sepsány písemně (§ 262). Koordinátor, který konferenci vede, následně musí přijatá rozhodnutí sdělit příslušnému orgánu, který o konání konference rozhodl (státní zástupce/soud) a usilovat o jeho schválení této dohody (§ 263). Po čase může být rodinná konference konána znovu za účelem zhodnocení či přehodnocení přijatých řešení, a to buď z podnětu koordinátora, či alespoň dvou členů konference (§ 270).

Dle § 272 Oragana Tamariki Act jsou stanoveny tři případy, ve kterých jsou mladiství pachatelé souzeni dle Criminal Procedure Act 2011.³² Případy jsou stanoveny v kombinaci věku mladistvého pachatele a konkrétních TČ. Obecně lze říci, že se jedná o závažné trestné činy, jako je vražda, zabití či trestné činy, pro které je stanovena vysoká spodní hranice trestu odnětí svobody. Pro tyto případy je stanoven odlišný postup a zmíněná ustanovení o rodinné konferenci se neužijí.

Pro dospělé pachatele v zákonech nejsou přímo upraveny a definovány restorativní programy a procesy. V odborné sféře je to však vnímáno pozitivně, neboť je tak stanovena možnost pro vytváření restorativních procesů, které budou přímo vyhovovat dané komunitě. Nesmíme zapomínat, že právní systém Nového Zélandu je založen na principech anglosaského práva, tedy common law. Posvěcení užívání restorativních programů i pro dospělé pachatele tedy bylo učiněno prostřednictvím rozhodnutí soudu, a to konkrétně případu „Clotworthy“.³³

3.3.3 Zapojení a provázání restorativních programů s trestním řízením

Dle principů Oragana Tamariki Act 1989 uvedených v § 208 a následně aplikovaných v § 245 může být mladistvý pachatel, který nebyl zatčen, souzen před soudem, pouze pokud osoba, která vede trestní stíhání, shledá, že je trestní řízení potřeba z důvodu veřejného zájmu; proběhla konzultace mezi tím, kdo chce vést trestní stíhání proti mladistvému pachateli a koordinátorem pro mladistvé; a věc byla

³² Criminal Procedure Act 2011 č. 81, ze dne 17. října 2011. Dostupný na:

<<https://www.legislation.govt.nz/act/public/2011/0081/latest/DLM3359962.html?src=qs>>.

³³ BOWEN, Helen, THOMPSON, Terri. Restorative Justice and the New Zealand Court of Appeal's Decision in the Clotworthy Case. *Journal of South Pacific Law* [online databáze]. 1999, Vol. 3, p. 19. [Citováno dne 18. 3. 2022]. Dostupné z:

<<http://www.pimrisregional.library.usp.ac.fj/gsd/collect/jspl/index/assoc/HASH01da.dir/doc.pdf>>.

řešena pomocí rodinné konference. Pokud byl mladistvý pachatel zatčen a nepopírá obvinění, měl by soud nařídít koordinátorovi pro mladistvé konání rodinné konference a odložit řízení, dokud rodinná konference neproběhne (§ 246 Oragana Tamariki Act). V § 248 jsou uvedeny případy, kdy se rodinná konference nemusí konat. Mezi tyto patří např. pokud mladistvý pachatel již byl odsouzen za jiný trestný čin a koordinátor pro mladistvé si myslí, že by konání konference nebylo užitečné a smysluplné a stejného názoru je i rodina mladistvého pachatele nebo pokud pachatel spáchal v době realizace rodinné konference další trestný čin, který následně byl na této konferenci také vyřešen. I přesto, že bylo v dřívější fázi trestního řízení rozhodnuto o nekonání rodinné konference, soud by měl vždy její konání znovu zvážit (§ 281A). Pokud v jakékoliv fázi řízení vyplyne potřeba řešení nějaké záležitosti, může soud odročit řízení a věc postoupit koordinátorovi pro mladistvé za účelem konání rodinné konference (§ 281B).

Pokud účastníci konference nedojdou ke shodě na přijetí rozhodnutí a doporučení, měla by tato skutečnost být nahlášena příslušným úřadům a případ by měl být přesunut soudu (§ 264). Pokud však účastníci ke shodě a přijetí rozhodnutí dospějí, policie a další příslušné úřady by měly přijaté rozhodnutí respektovat a realizovat ho, ledaže ho shledají nepraktickým, nedůvodným či nekonsistentním (§§ 267, 268).

Dle § 24 A Sentencing Act soud musí odročit trestní řízení, pokud bylo zjištěno v souladu s přáním oběti, že v daném případě je vhodné užití restorativních procesů; pachatel se přiznal vinným; je zde alespoň jedna oběť; dosud žádný restorativní proces ve věci neproběhl a příslušný úřad informoval soud o existenci vhodného restorativního procesu. Dle § 25 soud může řízení odročit také, pokud je to potřeba k tomu, aby mimo jiné došlo ke stanovení nejlepší metody a způsobu řešení případu; mohl restorativní proces proběhnout či být dokončen a aby bylo umožněno plnění restorativní dohody.

3.3.4 Vliv restorativních programů na trestní řízení

Dle § 279 Oragana Tamariki Act musí soud při řízení proti mladistvému pachateli zvážit jakékoliv rozhodnutí, doporučení či plán přijatý na rodinné konferenci, pokud se tato v dané věci konala. Dále soud nesmí přijmout žádné rozhodnutí, dokud nebylo na rodinné konferenci rozhodnuto, v jakých směrech a jakým způsobem smí soud s mladistvým pachatelem jednat (§ 281). Dle § 284 musí soud při rozhodování o mladistvém pachateli vzít v potaz mimo jiné: opatření učiněná mladistvým

pachatelem či jeho rodinou za účelem náhrady či omluvy oběti trestného činu; vliv trestného činu na oběť a její potřebu náhrady; a doporučení, rozhodnutí a plány učiněné na rodinné konferenci.

Dle § 37 an. Oragana Tamariki Act 1989 nemohou být u soudu přípustné jako důkaz prohlášení či informace sdělená na rodinné konferenci a záznam z průběhu konference nemůže být zveřejněn. Pokud tak někdo učiní, dopustí se trestného činu.

Dle principů uvedených v § 8 Sentencing Act 2002 musí soud při ukládání trestu pachateli vzít v potaz mimo jiné výsledky proběhlých restorativních procesů. Dále musí soud dle § 10 vzít potaz 1) náhradu, kterou pachatel nebo někdo za pachatele učinil vůči oběti, a to buď finanční, nebo například v podobě provedené práce či poskytnuté služby, 2) dohodu učiněnou mezi obětí a pachatelem o náhradě a odčinění škod, které pachatel napáchal nebo o tom, jak zajistit, aby pachatel v páchání trestné činnosti nepokračoval, 3) reakci pachatele a jeho rodiny na spáchaný TČ, 4) opatření, která byla nebo budou přijata pachatelem nebo jeho rodinou za účelem náhrady oběti, učinění omluvy vůči ní nebo jiné nápravy škody a 5) jednání pachatele za účelem nápravy následků jeho trestného činu vzhledem k okolnostem spáchání tohoto činu.

Principy RJ jsou uplatňovány i v Parole Act 2002³⁴, upravujícím podmíněné propuštění pachatelů. Dle § 7 je při zvažování podmíněného propuštění pachatele nejdůležitější bezpečnost komunity a dále musí být dodržována práva obětí a musí být dostatečně vzaty v potaz výsledky restorativních procesů a vyjádření oběti.

3.3.5 Práva poškozených v trestním řízení z pohledu restorativní justice

Pro tuto oblast je na Novém Zélandu nejdůležitější zákon Victims' Rights Act 2002³⁵, který stanovuje práva obětí a povinnosti lidí s nimi jednajícími. V § 7 je stanoveno, že každý, kdo s obětí jedná, by s ní měl jednat se zdvořilostí a soucitem a měl by zachovávat její důstojnost a soukromí. Každá oběť nebo její člen rodiny by měly mít přístup ke službám, které mohou vyřešit jejich potřeby vzniklé z trestného činu (§ 8). Pokud oběť požádá o setkání s pachatelem, musí příslušná úřední osoba předložit tento požadavek osobě, která je kompetentní a schopná zařídit a vést restorativní setkání (§ 9).

³⁴ Parole Act 2002 č. 10, ze dne 5. května 2002. [Citováno dne 16. 2. 2022.] Dostupné na: <<https://www.legislation.govt.nz/act/public/2002/0010/latest/DLM137632.html?src=qs>>.

³⁵ Victims' Rights Act č. 39 ze dne 17. října 2002. [Citováno dne 18. 2. 2022] Dostupné na: <<https://www.legislation.govt.nz/act/public/2002/0039/latest/DLM157813.html?src=qs>>.

Oběť má právo dostávat informace o průběhu trestního řízení a jeho výsledku. Oběť musí být vždy informována o svých právech, službách dostupných na pomoci oběti a povinnostech orgánů jednajících s obětí. Pokud o to oběť požádá, má právo být neprodleně informována o tom, že byl pachatel propuštěn na kauci; o podmínkách stanovených při tomto propuštění, pokud se týkají oběti a její ochrany; o změně těchto podmínek; a pokud bylo nařízeno jednání k projednání žádosti o propuštění na kauci, den konání tohoto jednání. Dále má právo být informována, pokud pachatel utekl či byl propuštěn z vězení, a také o smrti pachatele.

Dle § 17AA zákona má oběť právo učinit prohlášení o dopadu trestného činu na její dosavadní život. Toto může obsahovat různé dokumenty, informace a třeba i fotografie. Cílem tohoto institutu je umožnit oběti poskytnout soudu informace o dopadu trestné činnosti; pomoci soudu pochopit pohled oběti na TČ a jeho následky; a informovat pachatele o vlivu jeho trestné činnosti z pohledu oběti. Záležitosti, o kterých oběť poskytuje informace, mohou být utrpěná psychická či fyzická újma; škoda na majetku; či jakýkoliv jiný vliv trestného činu na oběť. Toto prohlášení musí být učiněno písemně či jinak zachyceno, například nahráno, a předtím, než jej oběť učiní, musí být informována o tom, kdo toto prohlášení uslyší či dostane jeho kopii a že všechny informace v něm učiněné musí být pravdivé. Prohlášení oběti musí být doručeno soudu či být před ním přečteno, pokud o to oběť požádá. Nicméně nikdo nesmí pachateli dát prohlášení o dopadu trestného činu v písemné verzi.

Dle § 251 odst. 1 písm. f) Oragana Tamariki Act 1989 se oběť může účastnit rodinné konference.

3.4 Kanada

3.4.1 Zakotvení principů restorativní justice

V § 718 Criminal Code³⁶ jsou zakotveny principy a cíle ukládání trestů, ve kterých můžeme vidět principy RJ. Základním účelem potrestání pachatele je ochránit společnost a přispět k respektování práva a udržení spravedlivé, klidné a bezpečné společnosti. Tohoto cíle lze dosáhnout uložením sankce, jejímž předmětem je odsoudit protiprávní chování a škodu způsobenou oběti a společnosti; odstrašit pachatele a další osoby od páchání trestné činnosti; oddělit pachatele od společnosti, pokud je

³⁶ Criminal Code, R. S. C., 1985, c. C-46. [Citováno dne 21. 2. 2022].
Dostupný na: <<https://laws.justice.gc.ca/eng/acts/C-46/FullText.html>>.

to potřeba; pomoci při rehabilitaci pachatele; poskytnout náhradu újmy oběti nebo komunitě; a podporovat v pachateli smysl pro odpovědnost a povědomí o škodě způsobené TČ. V odst. 2 písm. e) stejného paragrafu je stanoveno, že všechny dostupné tresty, kromě trestu odnětí svobody, které jsou opodstatněné vzhledem k újmě, která byla oběti nebo komunitě způsobena, by měly být zvažovány u všech pachatelů.

V § 3 Youth Criminal Justice Act³⁷ jsou zakotveny principy tohoto zákona, kterými jsou mimo jiné chránit společnost, a to prostřednictvím vedení mladistvých pachatelů k odpovědnosti pomocí opatření, která jsou přiměřená k závažnosti trestného činu a stupně odpovědnosti pachatele; podpory rehabilitace a reintegrace mladistvých pachatelů; a podpory předcházení trestné činnosti tím, že mladiství pachatelé jsou odkazováni na programy a služby v komunitě, které pomáhají odhalit okolnosti, které podnítily a podpořily pachatelovo protiprávní chování. Opatření, která jsou mladistvým pachatelům ukládána, by měla 1) posílit respekt k sociálním hodnotám, 2) podpořit je v náhradě škody způsobené TČ oběti a komunitě a 3) být pro mladistvého pachatele smysluplná vzhledem k jeho potřebám a, pokud je to vhodné, zahrnovat i rodiče a rodinu pachatele a komunitu, které pomohu pachateli v rehabilitaci a v reintegraci. Mladistvý pachatel musí mít možnost se aktivně účastnit trestního řízení a být slyšen. Stejně tak oběť musí být informována ohledně probíhajícího řízení a měla by jí být dána možnost se ho účastnit a vyjádřit se. S obětí by v trestním řízení mělo být jednáno zdvořile, se soucitem a respektem k její důstojnosti a jejímu soukromí. Musí být dbáno na to, aby oběť neutrpěla žádných obtíží v důsledku své účasti na trestním řízení. Rodiče mladistvého pachatele by měli být informováni o přijatých opatřeních proti pachateli a o průběhu trestního řízení. V § 4 jsou doplněny principy užití mimosoudních opatření, které říkají, že tato jsou často nejvhodnějším a nejefektivnějším způsobem řešení trestného činu, umožňují efektivní a včasný zásah zaměřený na nápravu pachatelova chování a v případě, že pachatel spáchal nenásilný TČ a tento byl prvním spáchaným TČ, se považují za vhodný prostředek k uznání pachatele odpovědným za TČ.

I v Youth Criminal Justice Act jsou zakotveny principy ukládání trestů. Těmi jsou mimo jiné, že trest musí být co nejméně omezující, musí zde být velký předpoklad rehabilitace a reintegrace mladistvého pachatele zpět do společnosti a musí

³⁷ Youth Criminal justice Act, S. C. 2002, c. 1, ze dne 19. února 2002. [Citováno dne 22. 2. 2022]. Dostupný na: <<https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/Y-1.5/FullText.html>>.

v pachateli podporovat smysl pro odpovědnost za spáchaný TČ a povědomí o újmě způsobené oběti a komunitě (§ 38 odst. 2).

Dle § 3 Corrections and Conditional Release Act³⁸ je cílem federálního nápravného systému přispět k udržení spravedlivé, mírumilovné a bezpečné společnosti, a to mimo jiné asistováním pachateli při rehabilitaci a reintegraci zpět do společnosti, a to poskytnutím programů ve speciálních službách či ve společnosti.

3.4.2 Úprava restorativních programů v právním řádu

V § 717 Criminal Code jsou zakotvena tzv. alternativní opatření, která umožňují vzbudit v pachateli odpovědnost za spáchaný TČ a způsobenou škodu, aniž by proběhlo klasické trestní řízení. Mohou být použita, pouze pokud je to v souladu s ochranou společnosti a za splnění stanovených podmínek. Mezi tyto podmínky patří například, že 1) opatření musí být součástí programů alternativních opatření, které jsou schváleny státním zástupcem, 2) osoba, která zvažuje jejich užití, je přesvědčena, že jejich užití je vhodné vzhledem k potřebám pachatele, komunity a oběti, 3) existuje důkaz, který by umožňoval úspěšné trestní stíhání pachatele a 4) pachatel by mohl být dle práva trestně stíhán. Dále musí být pachatel plně informován o průběhu alternativních opatření a možnosti zvolit si advokáta; musí plně a svobodně souhlasit s účastí na těchto opatřeních a přijmout svoji zodpovědnost za spáchaný TČ. Alternativní opatření nemohou proběhnout, pokud pachatel popírá spáchání trestného činu nebo podílění se na něm a pokud vyjádřil přání, aby obvinění, nebo některé z nich, byly projednávány před soudem. Podrobnější vymezení těchto opatření však v zákoně není uvedeno.

V části první Youth Criminal justice Act jsou upravena tzv. mimosoudní opatření. Tato by dle čl. 5 měla být navrhnutá tak, aby 1) poskytla efektivní a včasnou odpověď na TČ a to mimo hranice trestních opatření, 2) povzbuzovala mladistvého pachatele v uznání a náhradě újmy způsobené oběti a komunitě, 3) povzbuzovala rodinu mladistvého pachatele a komunitu v zapojení do vytváření a aplikace těchto opatření, 4) poskytla obětem možnost se účastnit rozhodování týkajících se opatření a obdržet náhradu újmy a 5) respektovala práva mladistvého pachatele a byla proporcionální

³⁸ Corrections and Conditional Release Act, S.C. 1992, c. 20, ze dne 18. června 1992. [Citováno dne 22. 2. 2022]. Dostupný na: <<https://laws.justice.gc.ca/eng/acts/C-44.6/FullText.html>>.

k závažnosti trestného činu. Mimosoudními opatřeními jsou varování, napomenutí, postoupení věci a mimosoudní sankce.

V § 26.1. Corrections and Conditional Release Act je zakotvena mediace mezi obětí a pachatelem. Dle tohoto ustanovení má Correctional Service of Canada povinnost informovat oběť a každého, kdo v důsledku trestného činu utrpěl újmu či škodu, o jeho restorativních programech a mediací mezi obětí a pachatelem, a pokud o to oběť či osoba, která utrpěla újmu TČ, požádají, podniknout kroky k poskytnutí těchto služeb. Mediace mezi obětí a pachatelem může být konána, pouze pokud k tomu účastníci dali informovaný souhlas. Nikde však není upraveno provázání konané mediace či jiného restorativního programu s trestním řízením a jejich vliv na něj.

3.4.3 Zapojení a provázání restorativních programů s trestním řízením

Dle § 6 odst. 1 Youth Criminal Justice Act musí policista vždy před započítím soudního stíhání či užití jiných opatření zvážit, zda by nebylo dostačující: 1) nečinit žádné další kroky, 2) varovat mladistvého pachatele, 3) uložit mladistvému pachateli napomenutí nebo 4) pokud s tím mladistvý souhlasí, postoupit případ programu či službě komunity, která by asistovala mladistvému pachateli, aby nepáchal další trestnou činnost. Pokud vzhledem k závažnosti TČ, povaze a počtu předchozích spáchaných TČ nebo jiné přitěžující okolnosti není možné užití zmíněných opatření, může být užitá mimosoudní sankce (§ 10 odst. 1). Podmínky jejího užití jsou stejné jako podmínky alternativního opatření u dospělých pachatelů zmíněné v předchozí kapitole (§ 10 odst. 2 a 3). Je zde tedy zakotvena přednost mimosoudního řešení TČ mladistvých pachatelů před řešením soudním.

Dle § 19 Youth Criminal Justice Act mohou soudce, policista, státní zástupce a další úřední osoby konat nebo dát podnět ke konání konference za účelem učinění rozhodnutí o mladistvém pachateli. V rámci konference se může jednat např. o vhodném mimosoudním opatření; podmínkách podmíněného propuštění z výkonu trestu; uložení trestu a jeho přehodnocení; a reintegračních plánech. Výčet uvedený v ustanovení je pouze demonstrativní, může tedy být na konferenci řešena i náhrada újmy oběti, byť zde není výslovně uvedena. Konference může být konána také, pokud soud shledá mladistvého pachatele vinným ze spáchání trestného činu, a to za účelem, navrhnout adekvátní trestu pro mladistvého (§ 41).

Dle § 18 odst. 1 stejného zákona může státní zástupce ustanovit jednu nebo více komisí občanů (angl. committee) k tomu, aby byly nápomocny při realizaci programů či služeb pro mladistvé pachatele. Funkce komise může zahrnovat například: navrhování uložení mimosoudních opatření, které jsou vhodné pro daného mladistvého pachatele; podporování oběti ve zjištění jejích obav a potřeb a pomáhání při urovnávání vztahů mezi obětí a pachatelem; poskytování podpory ze strany společnosti mladistvému pachateli prostřednictvím vytváření vhodných služeb; a také mohou vést konference.

Dle § 722 odst. 3 Criminal Code může soud na základě žádosti odročit jednání, aby si oběť mohla připravit prohlášení o dopadu trestné činnosti. Stejně tak může soud učinit, pokud je to potřeba pro to, aby si oběť rozmyslela, zda bude žádat po pachateli náhradu, případně aby mohla vyčíslit škodu a újmu, která jí vznikla TČ (§ 737.1 odst. 3).

3.4.4 Vliv restorativních programů na trestní řízení

Dle § 717 odst. 3 Criminal Code nemůže být přiznání k trestnému činu či prohlášení o uznání odpovědnosti za následky trestného činu učiněné jakožto podmínka pro konání alternativních opatření užito jako důkaz v trestním či civilním řízení. Dle odst. 4 stejného článku, i přesto, že proběhlo alternativní opatření, může být nadále vedeno trestní řízení proti pachateli ve stejné věci. Pokud však pachatel splnil podmínky alternativního opatření a soud je s výsledkem spokojený, měl by žalobu zamítnout. Pokud pachatel splnil alternativní opatření pouze z části, může tak soud učinit také, pokud má za to, že by trestní stíhání bylo vzhledem k okolnostem nespravedlivé. To samé je zakotveno i pro mladistvé pachatele v případě užití mimosoudní sankce (§ 10 odst. 4 a 5 Youth Criminal Justice Act).

Dle § 722 odst. 1 Criminal Code by soud při rozhodování o trestu pachatele měl zvážit vyjádření oběti o fyzické a psychické újmě, škodách na majetku a ekonomických ztrátách, které oběť v důsledku trestného činu utrpěla, a vlivu trestného činu na oběť. Dle § 722.2 odst. 1 má právo vyjádřit se k újmě způsobené TČ i komunita a i toto vyjádření by soud při rozhodování měl vzít v potaz. Předmětná ustanovení stanovují, že by soud měl při rozhodování o trestu zvážit následky trestného činu na oběť a komunitu a mít je na paměti při stanovení druhu trestu.

Dle § 6 odst. 2 Youth Criminal Justice Act, pokud policista nezhodnotí užití opatření uvedených v § 6 odst. 1, nezpůsobuje to neplatnost následného obvinění mladistvého

pachatele. Je tedy stanovena priorita mimosoudního řešení TČ mladistvých pachatelů, ale pokud nebude využita, nemá to na navazující soudní řízení žádný vliv. Pokud však bude využita možnost stanovená v § 6 odst. 1, jsou důkazy o tomto postupu a důkazy o předmětném trestném činu nepřípustné v dalším soudním řízení za účelem prokázání předchozího kriminálního jednání mladistvého pachatele.

Při odsuzování mladistvého pachatele by soud dle § 42 Youth Criminal Justice Act měl vzít v potaz doporučení učiněná na konferenci a přednesy stran, jejich zástupců a rodičů mladistvého pachatele a jakékoliv další relevantní informace. Při ukládání trestů musí soud vzít v potaz mimo jiné újmu způsobenou oběti TČ a jakékoliv reparace učiněné mladistvým pachatelem vůči oběti či komunitě (§ 38 odst. 3).

3.4.5 Práva poškozených v trestním řízení z pohledu restorativní justice

Práva obětí zakotvuje Canadian Victims Bill of Rights³⁹, který ve svém čl. 6 stanovuje, že každá oběť má, pokud o to požádá, právo na informace o trestním řízení a role oběti v něm; o programech a službách dostupných pro oběti, včetně programů RJ; a o právu podat stížnost na porušení jejího práva. Dále má oběť právo být informována o stavu a výsledku vyšetřování a trestního řízení a také o datu konání jednání (čl. 7). Oběť může také žádat o informace týkající se podmíněného propuštění pachatele, např. podmínky propuštění a kdy k němu dojde (čl. 8).

Oběť má právo vyjádřit svůj názor na rozhodnutí přijatá soudními autoritami a učinit prohlášení o dopadu trestné činnosti na ni a aby tato vyjádření byla vzata soudem v potaz (čl. 14 a 15). K prohlášení o dopadu trestného činu na oběť je v přílohách Criminal Code vytvořený formulář. Oběti mají právo navrhnout, aby soud zvážil uložení povinnosti pachatele k náhradě vůči oběti. Pokud toto bude vydáno a nebude ze strany pachatele plněno, má oběť právo, aby rozhodnutí bylo přímo vynutitelné stejně jako rozhodnutí civilního soudu (čl. 16 a 17).

Pokud je TČ mladistvého řešen pomocí mimosoudní sankce, má oběť na požádání právo na informace o identitě mladistvého pachatele a způsobu, jak byl tento čin vyřešen (čl. 12 Youth Criminal Justice Act).

³⁹ Canadian Victims Bill of Rights, S.C. 2015, c. 13, s. 2, ze dne 23. dubna 2015. [Citováno dne 21. 2. 2022]. Dostupný na: <<https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-23.7/page-1.html>>.

3.5 Norsko

3.5.1 Zakotvení principů restorativní justice

Norsko, podobně jako Belgie, nemá v zákonech zakotven jejich účel a cíl. Nenalezneme zde tedy výslovné zakotvení obecných restorativních principů. Norsko dále nemá zakotvený ani účel potrestání pachatele.

3.5.2 Úprava restorativních programů v právním řádu

V Norsku provozují mediaci tzv. konfliktní rady, jejichž činnost a průběh mediace upravuje Lov om konfliktrådsbehandling (konfliktrådsloven).⁴⁰ Dle § 1 tohoto zákona je úkolem Rady zprostředkovat setkání mezi stranami konfliktu, který vznikl, protože jedné straně byla způsobena škoda, újma či jí bylo jinak ublíženo. Rada je aktivní jak v trestněprávních, tak ale i v občanskoprávních věcech. Účelem činnosti rady je umožnit a usnadnit stranám společně rozhodnout, jak vyřešit následky trestného činu.

S konáním mediace musí zúčastněné strany souhlasit. V zásadě na mediaci musí být strany osobně přítomny a nemohou se nechat zastoupit zmocněncem. Rada však může povolit i nepřímou mediaci, která probíhá buď zprostředkovaně pomocí telefonu či videopřenosu, nebo tak, že mediátor funguje jako posel mezi stranami. Rada může stranám povolit, aby si na setkání přivedly jednu nebo více podporujících osob (§ 12).

Výsledkem úspěšné mediace je dohoda, která v případě, že případ byl k mediaci předložen OČTŘ, musí být písemná a podepsána stranami. Zprostředkovatel musí dohodu schválit. Neučiní tak, pokud dohoda nepřiměřeně zvýhodňuje jednu ze stran. V dohodě musí být uvedeno, zda představuje konečné řešení problému mezi stranami či ne (§ 17). Strany mohou od dohody do dvou týdnů od jejího schválení mediátorem odstoupit, pokud ještě nebyla splněna (§ 18).

Kapitola III zákona se věnuje mediaci v trestních věcech, která probíhá na základě rozhodnutí OČTŘ. Tyto musí být Radou projednávány přednostně a bez zbytečného prodlení. Rada má informační povinnost vůči soudu o průběhu procesu, uzavření dohody a případném porušení dohody pachatelem. Pokud pachatel podstatným způsobem poruší dohodu, trestní stíhání může být obnoveno.

V kapitole IV stejného zákona je zakotven trest pro mladistvé, který obsahuje konferenci, přípravu individuálního plánu pro mladistvého pachatele a jeho plnění

⁴⁰ Lov om konfliktrådsbehandling (konfliktrådsloven), č. 49 ze dne 20. června 2014. [Citováno dne: 25. 2. 2022]. Dostupný na: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2014-06-20-49?q=konfliktrådsloven%20blank>.

(§ 22). Ke konání konference postačí souhlas pachatele a jeho opatrovníků (§ 11). Konference je vedena koordinátorem pro mladistvé a musí být na ní přítomni: odsouzený, jeho opatrovníci, zástupci nápravného zařízení a policie. Konference se také může účastnit oběť, zástupci školy a další osoby spojené s mladistvým pachatelem (§ 24). Výsledkem konference je přijetí plánu pro mladistvého pachatele, který musí být schválen koordinátorem, mladistvým a jeho rodiči. Tento může zahrnovat např. povinnost mladistvého pachatele poskytnout nefinanční náhradu oběti, účastnit se programu prevence kriminality anebo vykonat obecně prospěšné práce (§ 25).

3.5.3 Zapojení a provázání restorativních programů s trestním řízením

Dle § 71a Lov om rettergangsmåten i straffesaker (Straffeprosessloven = trestní řád)⁴¹ je-li vina pachatele považována za prokázanou, může státní zástupce v přípravném řízení rozhodnout, že věc bude postoupena k mediaci v konfliktní radě. K tomuto je třeba souhlas obviněného i poškozeného, případně jejich opatrovníků, pokud jsou strany mladistvými. Konání mediace může státní zástupce uložit také jako zvláštní podmínku při podmíněném upuštění od trestního stíhání (§ 69).

Dle § 30 písm. g) Lov om straff (Straffeloven = trestní zákoník)⁴² je předání případu Národní mediační službě pro konání mediace další trestněprávní reakcí na spáchání trestného činu. Konání mediace může soud stanovit také jako zvláštní podmínku při odkladu výkonu trestu odnětí svobody a podmíněném propuštění z výkonu trestu preventivní detence (§ 45), a to pokud je případ vhodný ke konání mediace a strany konfliktu s tímto postupem souhlasí. Pokud bude mediace úspěšná a bude uzavřena dohoda, je i plnění této dohody součástí uložené podmínky [§ 37 odst. 1 písm. i)].

Konference s mladistvými pachateli dle kapitoly IV Konfliktrådsloven může být uložena v několika případech. Prvním z nich je dle § 52a Straffeloven uložení konference jako trestu místo trestu odnětí svobody, kdy druhý zmíněný je uložen pouze jako vedlejší trest pro případ porušení podmínek trestu pro mladistvé či spáchání další trestné činnosti. Aby mohl být trest pro mladistvé uložen, musí být pachatel mladistvým, spáchat závažný TČ nebo být recidivistou, s uložením tohoto

⁴¹ Lov om rettergangsmåten i straffesaker (Straffeprosessloven), č. 25 ze dne 22. května 1981. [Citováno dne: 27. 2. 2022]. Dostupný na: <<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1981-05-22-25/>>.

⁴² Lov om straff (Straffeloven), č. 28 ze dne 20. května 2005. [Citováno dne: 27. 2. 2022]. Dostupné na: <<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28/>>.

trestu souhlasit, mít bydliště v Norsku a uložení jiného trestu by vzhledem k účelu nebylo dostačující. Dále může být konference uložena dle § 69 odst. 3 Straffeprosessloven, pokud se OČTŘ rozhodl v trestním stíhání nepokračovat, i přesto, že byla vina pachatele prokázána, a to jako podmínka nestíhání pachatele. Třetím případem je postoupení věci ke konferenci státním zástupcem v přípravném řízení, pokud je vina mladistvého pachatele prokázána, státní zástupce to považuje za vhodné a pachatel a jeho opatrovníci s tím souhlasí (§ 71a odst. 2 Straffeprosessloven). Konference tedy může být využita místo tradičního trestního řízení nebo i po jeho skončení a odsouzení pachatele jako náhrada klasického trestu.

Můžeme tedy zhodnotit, že konference a mediace se užívají ve stejných případech, akorát pro odlišné pachatele. Mediace probíhá u dospělých pachatelů, konference u mladistvých.

3.5.4 Vliv restorativních programů na trestní řízení

Pokud byl případ postoupen k řešení konfliktní radě dle § 71 Straffeprosessloven a nedojde k uzavření dohody, Rada postoupí věc neprodleně zpět OČTŘ. Rada musí OČTŘ informovat o uzavření dohody a také o jejím případném porušení ze strany pachatele. Pokud je dohoda uzavřena a plněna, nemůže být pachatel trestně stíhán před soudem. Až v případě porušení dohody může být rozhodnuto, že bude v trestním stíhání pokračováno (§ 21 odst. 2 Konfliktrádsloven).

Pokud měla být mediace konána dle § 37 Straffeloven, jakožto podmínka v rámci podmíněného odsouzení pachatele nebo podmíněného upuštění od trestního stíhání, a k mediaci nedošlo z důvodu jednání pachatele, postoupí konfliktní rada věc neprodleně k jednání OČTŘ. Pokud v rámci mediace došlo k uzavření dohody, ale pachatel tuto porušil, musí o tom Rada neprodleně informovat OČTŘ. V případě podmíněného odsouzení může soud následně dle § 39 stejného zákona změnit či zrušit zvláštní podmínky v rámci podmíněného trestu odnětí svobody či stanovit, že se trest odnětí svobody vykoná (§ 21 odst. 3 Konfliktrádsloven). V případě podmíněného upuštění od trestního stíhání může státní zástupce rozhodnout, že se bude v trestním stíhání pokračovat (§ 21 odst. 1 Konfliktrádsloven).

Pokud mladistvý pachatel podmínky trestu pro mladistvé uloženého dle § 52a Straffeloven porušil, a k nápravě nevedl ani povinný rozhovor pachatele s koordinátorem pro mládež, může koordinátor dle § 31 odst. 3 Konfliktrádsloven navrhnout, aby věc byla předložena soudu s návrhem na úplný nebo částečný výkon

podmíněného trestu odnětí svobody. Stejný postup je uplatňován, pokud mladistvý spáchá nový TČ (§ 32). Obdobně se postupuje dle § 33 odst. 3 i v ostatních případech konání konference, kdy v případě porušení podmínek přijaté dohody může OČTŘ rozhodnout o pokračování trestního stíhání.

3.5.5 Práva poškozených v trestním řízení z pohledu restorativní justice

Dle § 236 Straffeprocessloven se musí příslušný orgán ve fázi vyšetřování poškozeného při jeho prvním výslechu dotázat, zda si přeje, aby byl pachatel za TČ stíhán. Dále musí být dotázán, zda si přeje v trestním řízení uplatňovat nějaké nároky vůči pachateli, a případně je musí vyčíslit. Dle § 93c mají oběti právo být přítomny všem soudním jednáním, a to i těm, která jsou neveřejná, ledaže soud rozhodne z důležitých důvodů o jejich vyloučení z jednání. Při prvním výslechu ve věci musí být oběti seznámeny se svými právy v řízení. Dle § 264 musí být poškození obeznámeni s podáním obžaloby ve věci a mají možnost navrhnout důkazy týkající se jejich nároku na náhradu škody. Dále mají právo požádat o přístup k dokumentům případu.

Je nutné zmínit, že Norsko má institut soukromé žaloby, kdy sami poškození mohou podat žalobu na TČ, který nebyl veřejně stíhán. I v těchto případech je možné využít mediace konané konfliktní radou za obdobných podmínek (§ 419 odst. 1).

3.6 Shrnutí

Když se vrátíme ke kapitole 3.1 a teoretickému základu zakotvení prvků RJ a jejich programů do stávajících právních řádů, můžeme říci, že žádný stát nezvolil metodu, kdy by byl stávající právní systém plně nahrazen RJ, tedy unifikovaný model. Všechny vybrané státy zvolily jakýsi kombinovaný systém, kdy je tradiční trestní řízení doplněno o restorativní principy a programy a je těmito do značné míry ovlivněno.

Model Belgie můžeme dle Van Nessova⁴³ rozdělení kvalifikovat jako duální, kdy restorativní programy (konkrétně mediace) probíhají paralelně vedle trestního řízení, ale zároveň na něj mohou mít vliv, pokud se oběť a pachatel rozhodnou sdělit výsledek přijaté dohody soudu. Ovšem u mladistvých pachatelů soud musí vzít výsledek dohody při rozhodování v potaz vždy. Stejně tak kanadský model je duální a trestní řízení může proběhnout i přesto, že byl konán a splněn restorativní program.

⁴³ VAN NESS, Daniel W. *Creating restorative systems*. In WALGRAVE, Lode. *Restorative Justice and the Law*. Cullompton: Willan Publishing. 2002, s. 145.

V trestním právu pro mladistvé pachatele Nového Zélandu můžeme spatřovat zakotvení tzv. modelu záchranné sítě, a tedy že RJ a její principy a programy by měly být užívány pro trestání a souzení mladistvých pachatelů jako primární systém a tradiční trestní řízení by mělo být užito až v případě, kdy restorativní programy nebudou pro řešení následků trestného činu dostačující.

Norský právní systém můžeme klasifikovat jakožto hybridní, kdy restorativní programy jsou užívány jako odklony v řízení. Pokud byl případ odkázán na mediaci/konferenci, trestní řízení neběží a vyčkává se na jejich výsledek.

Můžeme vidět, že jednotlivé právní úpravy mají různá zkoumaná kritéria zakotvena v různé kvalitě, tedy že některé kritérium mají zakotveno precizněji než jiné, a proto nejlepším řešením pro přepracování české právní úpravy je vytvořit kombinaci toho nejlepšího ze všech čtyř právních úprav. Co se týče zakotvení restorativních principů, jsou nejvhodnější inspirací pro Českou republiku právní úpravy Nového Zélandu a Kanady, neboť například Norsko restorativní principy výslovně zakotveno vůbec nemá. Z hlediska druhého bodu, tedy úpravy restorativních programů, je dle našeho názoru nejvíce inspirativním naopak Norsko, které má podrobně upravenou administrativní stránku poskytování mediace, tedy kdo a za jakých podmínek ji může poskytovat. Norsko však může být inspirací i v případě provázání restorativních programů s trestním řízením. V tomto ohledu je dále důležitá právní úprava Belgie, která výslovně umožňuje konání mediace v jakékoliv fázi trestního řízení. Zajímavá a důležitá je i právní úprava Nového Zélandu v oblasti mladistvých pachatelů, ve které je konání rodinné konference upřednostněno před vedením klasického trestního řízení. Z hlediska vlivu restorativních programů a jejich výsledků považujeme za nejlepší opět právní úpravu Norska, která stanovuje, že pokud je dohoda přijatá na mediaci plněna, nemůže být nadále vedeno trestní stíhání proti pachateli. Všechny ostatní státy mají stanovenou povinnost soudu vzít výsledky proběhlých restorativních programů v potaz při svém rozhodování. Tento rozdíl vyplývá zejména ze zvoleného modelu inkorporace RJ, tedy že Norsko aplikuje hybridní model, kdežto ostatní státy mají model duální. Práva poškozených mají všechny státy zakotveny zhruba podobně obstojně.

4. Právní úprava restorativní justice v českém právním řádu

V této kapitole se budeme věnovat české trestněprávní úpravě. Nejprve si uvedeme zakotvení principů RJ de lege lata a následně se pokusíme navrhnout právní úpravu principů RJ a jejich programů de lege ferenda, a to po vzoru a s ohledem na právní úpravy vybraných států rozebraných v kapitole 3.

4.1 Důvody potřebnosti zakotvení restorativní justice a jejích principů a nástrojů v českém právním řádu

Prvním důvodem jsou bezpochyby mezinárodněprávní závazky, které k tomuto kroku Českou republiku zavazují. Jedním z nich je již v kapitole 2.3 zmíněná směrnice, která zavazuje členské státy k přijetí právní úpravy, která by umožňovala bezpečný přístup oběti a pachatele k programům RJ, a to v jakékoliv fázi trestního řízení. Plnění tohoto závazku ze strany České republiky bylo již rozebráno ve výše zmíněné kapitole. Pro rekapitulaci uvádíme, že dle našeho názoru Česká republika předmětný závazek dostatečně a plně nesplňuje, a proto je potřeba právní úpravu změnit.

Druhý důvod je spíše praktický, a to efektivnost. Studie prokazují, že řešení TČ a jeho následků pomocí restorativních procesů a programů obecně vedou k větší spokojenosti účastníků, než když je případ řešen tradičním trestním řízením. Většina obětí vnímala řešení jako spravedlivější a pociťovala větší míru uspokojení svých potřeb. To samé platí i pro pachatele. Z hlediska recidivy však nejsou výsledky tak jednoznačné.⁴⁴ Dále také bylo prokázáno, že pachatelé spíše dodrží dohodu a nahradí domluvené kompenzace, když se na stanovení jejich obsahu, způsobu a výši podíleli, než když bylo o jejich povinnostech autoritativně rozhodnuto soudem.⁴⁵ Z hlediska naplnění potřeb obětí je tedy efektivita restorativního přístupu řešení trestné činnosti nepochybně prokázána, a to zejména z toho důvodu, že účastníci mají možnost se na

⁴⁴ V některých případech vyšla míra recidivy menší, než když byl případ řešen autoritativně soudem, avšak výsledky byly rozdílné s ohledem např. na věk pachatele, závažnost trestné činnosti a to, zda pachatel spáchal trestnou činnost poprvé, či ne. Viz např. níže zmíněné studie.

⁴⁵ Např. EUROPEAN FORUM FOR RESTORATIVE JUSTICE. *Effectiveness of restorative justice practices – An overview of empirical research on restorative justice practices in Europe*. [online]. Leuven: European Forum for Restorative Justice, 2017. Dostupné na: <https://www.euforumrj.org/sites/default/files/2019-11/a.2.7.-effectiveness-of-restorative-justice-practices-2017-efrj.pdf>; MARYFIELD, Bailey, PRZYBYLSKI, Roger, MYRENT, Mark. *Research on Restorative Justice Practices*. [online]. Washington: Justice Research and Statistics Association, prosinec 2020. Dostupné na: < <https://www.jrsa.org/pubs/factsheets/jrsa-research-brief-restorative-justice.pdf>>; UMBREIT, Mark, S. *Restorative Justice Through Victim-Offender Mediation: A Multi-Site Assessment*. *Western Criminology Review* [Online], 1998, roč. 1, č. 1. Dostupné na: <<http://www.westerncriminology.org/documents/WCR/v01n1/Umbreit/Umbreit.html>>.

procesu přímo podílet a oběť může sama navrhnout, jaké řešení považuje za vhodné a uspokojivé. Co se týče nápravy pachatelů a snížení recidivy, zde již tak jednoznačné výsledky nejsou, ale dle našeho názoru byť i nepatrný pokles recidivy u některých pachatelů je úspěchem a značí správnou cestu. Když spojíme obě kritéria dohromady, dá se zobecněně říci, že jsou procesy a programy RJ v řešení následků trestné činnosti efektivnější než procesy tradičních trestních systémů.

4.2 Restorativní prvky v českém právním řádu

Koncepčně se pokusíme sledovat stejné schéma jako u právních úprav čtyř vybraných zemí a zhodnotit restorativní prvky v českém právním řádu z hlediska stejných kritérií, akorát druhé, třetí a čtvrté kritérium se nebudou zaměřovat pouze na restorativní programy, ale i na instituty, které obsahují aspoň nějaké prvky restorativnosti.

4.2.1 Zakotvení principů restorativní justice

V této podkapitole shrneme současné zakotvení principů RJ nebo alespoň jejich náznaky v českém právním řádu, a to jak v trestním řádu a trestním zákoníku, tak i v jiných souvisejících předpisech.

Základní zásada zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (dále jen „trestní řád“ nebo „TrŘ“)⁴⁶ zakotvená v § 2 odst. 7 stanovuje, že všechny orgány činné v trestním řízení (dále jen „OČTŘ“) spolupracují se zájmovými sdruženími občanů a využívají jejich výchovného působení. Touto zásadou dochází k zapojení společnosti (komunity) do působení na odsouzené pachatele a jejich nápravy. Dle § 2 odst. 15 TrŘ jsou OČTŘ povinny v každém období řízení umožnit poškozenému plné uplatnění jeho práv, o kterých je třeba ho podle zákona vhodným způsobem a srozumitelně poučit, aby mohl dosáhnout uspokojení svých nároků; řízení musí vést s potřebnou ohleduplností k poškozenému a při šetření jeho osobnosti. Mezi základními zásadami trestního řádu je tedy i orientace na poškozeného a jeho práva.

Ustanovení § 184 TrŘ zakotvuje povinnost soudu zaměřit se také na objasnění příčin, které vedly ke spáchání trestného činu. K objasnění příčin a k urovnání sporu mezi pachatelem a poškozeným napomáhá soudu Probační a mediační služba.

⁴⁶ Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů. [Citováno dne 11. 3. 2022].

Dovoluje-li to povaha věci a osoba obviněného, vytváří Probační a mediační služba předpoklady pro rozhodnutí soudu mimo hlavní líčení. Zde můžeme spatřovat restorativní princip v tom, že soud by nemělo zajímat pouze, kdo spáchal TČ, ale také proč. Odst. 1 byl v trestním řádu již od jeho počátku, odst. 2 a 3, hovořící i o urovnání sporu mezi pachatelem a poškozeným, však byly doplněny teprve v roce 2001⁴⁷, v návaznosti na zřízení Probační a mediační služby (dále jen „PMS“)⁴⁸.

Dle § 1 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže (dále jen „zákon o soudnictví ve věcech mládeže“ nebo „ZSM“)⁴⁹, je účelem zákona, aby se na pachatele užilo opatření, které účinně přispěje k tomu, aby se nadále páčání trestné činnosti zdržel a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých sil a schopností přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem. Můžeme tedy zhodnotit, že na rozdíl od trestního řádu ZSM již má ve svém účelu zakotveny alespoň nějaké restorativní prvky. Účelem zákona není, stejně jako u TrŘ, pouze aby byly TČ náležitě zjištěny a pachatelé spravedlivě potrestáni, ale aby bylo užito vhodného opatření, které bude schopno umožnit práci s pachatelem a jeho nápravu a také vedení pachatele k tomu, aby nahradil újmu jeho činem způsobenou. Toto můžeme přisuzovat jednak tomu, že na práci s mladistvými pachateli a jejich převýchově je zvýšený veřejný zájem, ale také tomu, že je zákon mladšího data přijetí, tedy z doby, kdy se ve světě již začala rozšiřovat RJ.

Mezi základními zásadami ZSM je mimo jiné uvedeno, že řízení musí směřovat k tomu, aby poškozený dosáhl náhrady škody způsobené protiprávním činem nebo se mu dostalo jiného přiměřeného zadostiučinění (§ 3 odst. 7 ZSM).

V § 9 ZSM je zakotven účel opatření, které je ukládáno mladistvému, kdy tento je především vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého se zřetelem na individuální vlastnosti a podmínky mladistvého a předcházení dalšímu páčání provinění. Účelem ukládání opatření mladistvým pachatelům je tedy vytvořit prostor pro efektivní práci s mladistvým a tím snížit riziko páčání dalšího protiprávního jednání.

⁴⁷ Zákonem č. 265/2001 Sb., kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.

⁴⁸ Probační a mediační služba byla zřízena zákonem ze dne 14. července 2000 č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě.

⁴⁹ Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů. [Citováno dne 11. 3. 2022].

Restorativní prvky můžeme shledat i v zákoně č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále jen „trestní zákoník“ nebo „TZ“)⁵⁰, a to v § 39 odst. 1 a § 38 odst. 3. První zmíněný říká, že při stanovení druhu a výměry trestu je soud povinen přihlídnout mimo jiné k chování pachatele po činu a jeho snaze nahradit škodu či odstranit jiné škodlivé následky. Soud také musí přihlídnout k účinkům a důsledkům, které lze očekávat od trestu pro budoucí život pachatele. Druhé zmíněné ustanovení zakotvuje, že se při ukládání trestních sankcí musí přihlížet i k právem chráněným zájmům osob poškozených TČ. Soud je tedy povinen dbát náležitě individualizace trestu, a to jak vzhledem k zájmům a potřebám pachatele, tak i poškozené osoby. Soud má také pravomoc v různých případech stanovit pachateli jako přiměřenou povinnost nahradit škodu způsobenou TČ (např. § 82 odst. 3 TZ při podmíněném odsouzení či § 89 odst. 2 TZ při podmíněném propuštění). Pokud se soud rozhodne pro užití institutu podmíněného upuštění od potrestání pachatele a stanovení dohledu nad ním, může současně dle § 48 odst. 4 TZ uložit pachateli jako přiměřenou povinnost se veřejně a osobně poškozenému omluvit či mu poskytnout přiměřené zadostiučinění. Dále jako přiměřená povinnost může být pachateli uloženo podrobit se některému ze speciálních programů, které soud v dané věci uzná za vhodné. Těmi jsou například výcvik pro získání vhodné pracovní kvalifikace, program sociálního výcviku a převýchovy, program psychologického poradenství či léčení závislosti na návykových látkách. Smyslem ukládání přiměřených povinností a omezení je napomoci pachateli k tomu, aby vedl řádný život. Zmíněné ustanovení neuvádí taxativní, nýbrž demonstrativní výčet přiměřených omezení a povinností. Soud tedy může uložit kromě zde vyjmenovaných i jiná omezení a povinnosti, které uzná za vhodné a potřebné k nasměrování pachatele k vedení řádného života.

Dle Pavla Šámala celá koncepce zákona o probační a mediační službě (dále jen „zákon o probační a mediační službě“ nebo „ZPMS“)⁵¹ vychází z RJ⁵², důkazem je například to, že zákon zakotvuje definici mediace a možnosti užití mediace v rámci trestního řízení (viz kapitola 4.2.2).

⁵⁰ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů. [Citováno dne: 5. 3. 2022].

⁵¹ Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě a o změně zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (zákon o Probační a mediační službě), ve znění pozdějších předpisů.

⁵² ŠÁMAL, Pavel. In ŠÁMAL Pavel a kol. *Trestní řád I., II., III.* 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 4513–4516 (Příloha II Zákon o Probační a mediační službě, § 1).

I v případě výkonu trestu odnětí svobody můžeme v zákoně č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody (dále jen „zákon o výkonu trestu odnětí svobody“ nebo „ZVTOS“)⁵³ shledat některé restorativní prvky. Například, že pro každého odsouzeného je stanoven individuální program zacházení, který má na odsouzeného cílevědomě a komplexně působit tak, aby ho připravil na soběstačný život v souladu se zákonem. Součástí tohoto působení jsou rovněž metody a formy práce zaměřené na oblast řešení důsledků a dopadů trestné činnosti na poškozeného (§ 40 odst. 2 ZVTOS).

V českém právním řádu, tedy v současné době, můžeme nalézt principy týkající se náhrady újmy oběti, posílení odpovědnosti pachatele, hledání příčin páchání trestné činnosti a prvky zapojení komunity do trestního řízení. Co zde bohužel není, jsou principy týkající se přímého zapojení obětí a pachatelů na řešení následků trestné činnosti, princip nápravy TČ narušených vztahů a princip respektování zájmů a potřeb oběti a pachatele.

4.2.2 Úprava restorativních programů a institutů v právním řádu

V této kapitole si uvedeme úpravu týkající se jak přímo restorativních programů, tak i institutů, ve kterých shledáváme restorativní prvky, a které by mohly být následně provázány s užíváním restorativních programů.

V § 175a an. TrŘ je zakotven institut dohody o vině a trestu. Tuto sjednává státní zástupce s obviněným. Poškozený se jí může účastnit, ale nemusí. Pokud poškozený již uplatnil svůj nárok na náhradu škody, může se na její výši a způsobu náhrady dohodnout státní zástupce za poškozeného (§ 175a odst.5). Pokud byl poškozený sjednávání dohody přítomen a souhlasí s rozsahem náhrady škody, dohodu podepíše. Pokud byla v dohodě sjednána náhrada škody, je zde stanoven rozsah a způsob její náhrady [§ 175a odst. 6 písm. g) a i)]. Dohoda o vině a trestu tedy v sobě zahrnuje restorativní principy, kdy umožňuje poškozenému a obviněnému, aby se společně dohodli na náhradě způsobené újmy a jejím rozsahu. Nemůže však být restorativním programem, neboť kromě jiného může proběhnout i bez účasti a souhlasu poškozeného a není zaměřena na vyřešení následků trestné činnosti, nýbrž na potrestání pachatele. Hlavními stranami dohody jsou státní zástupce a obviněný,

⁵³ Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů. [Citováno dne 11. 3. 2022].

nikoliv poškozený a obviněný. Dohodu o vině a trestu nelze sjednat v případě mladistvých pachatelů (§ 63 odst. 1 ZSM). Nedostatkem současné právní úpravy je chybějící provázání s restorativními programy, které by mohly proběhnout před uzavřením dohody o vině a trestu a být jejím podkladem v oblasti náhrady způsobené újmy. Touto úvahou se budeme více zabývat v kapitole 4.3.3.

Dalším restorativním prvkem, který můžeme nalézt v českém právním řádu, je institut narovnání, který je upraven v §§ 309–314 TrŘ. Aby mohlo dojít k využití tohoto odklonu v řízení, je třeba souhlas obviněného a poškozeného. Dalšími podmínkami je, že obviněný prohlásil, že skutek spáchal; uhradil poškozenému škodu, vydal bezdůvodné obohacení nebo jinak odčinil újmu vzniklou TČ; a složil na účet státu peněžitou částku určenou na pomoc obětem TČ. Limity tohoto institutu jsou, že není aplikovatelný na všechny trestné činy, ale pouze na přečiny.⁵⁴ Je tedy stanovena možnost, aby pachatel a poškozený sami vyřešili následky způsobené TČ. Není však upraveno, za jakých podmínek má proběhnout setkání stran, jaký je proces hledání řešení následků trestného činu a jakým způsobem má být konečná dohoda mezi stranami přijata. Dále není stanoveno, kdo a za jakých podmínek by měl stranám při sjednávání dohody asistovat, aby byla zachována bezpečnost obou stran. Dle § 4 odst. 2 písm. b) ZPMS je jednou z činností PMS vytváření podmínek pro schválení narovnání, zejména projednání a uzavření dohody o náhradě škody nebo dohody o narovnání. V zákoně však není upřesněno, jakým způsobem a jakou měrou má či musí PMS či jiná, např. nezisková organizace, stranám při sjednávání dohody asistovat.

Restorativní prvky můžeme shledat také v institutu podmíněného zastavení trestního stíhání (§§ 307–308a TrŘ). Stejně jako narovnání je tento využitelný pouze pro přečiny. Podstatou tohoto odklonu v řízení je, že se obviněný ke spáchání přečinu doznal, nahradil poškozenému škodu, vydal bezdůvodné obohacení či s poškozeným uzavřel dohodu o náhradě škody či vydání bezdůvodného obohacení a vzhledem k osobě pachatele lze takové rozhodnutí považovat za dostačující. V tomto institutu můžeme shledat upřednostnění mimosoudního vypořádání a dohody mezi obviněným a poškozeným a také je zde brán ohled na osobu pachatele. Soud může zároveň stanovit pachateli povinnost dodržovat ve zkušební době přiměřená omezení a povinnosti (tedy například vykonání již zmíněného speciálního programu). Opět i zde

⁵⁴ Tedy všechny nedbalostní trestné činy a úmyslné trestné činy, na něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do pěti let (§ 14 odst. 2 trestního zákoníku).

(stejně jako u narovnání) chybí úprava uzavření případné dohody mezi pachatelem a poškozeným či provázání restorativního programu, který by mohl proběhnout před uzavřením dohody.

V § 2 odst. 2 ZPMS je zakotvena definice mediace, která je dle zákona „mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi pachatelem a poškozeným a činnost směřující k urovnání konfliktu vykonávaná v souvislosti s trestním řízením“. Mediaci lze vykonávat jen s výslovným souhlasem obou stran. Toto je však dá se říci všechno, co je ohledně tohoto restorativního programu zakotveno, což shledáváme nedostatečným i s ohledem na povinnosti stanovené směrnicí.

V § 11 odst. 2 a § 20 odst. 2 ZSM je stanovena možnost soudu, pokud upustí od uložení trestního opatření nebo vysloví napomenutí s výstrahou, přenechat zároveň postižení mladistvého pachatele zákonnému zástupci, škole, jíž je mladistvý žákem, či výchovnému zařízení, kde mladistvý žije. Tito jsou následně povinni o jejich rozhodnutí soud vyrozumět. V tomto ustanovení bychom mohli spatřovat jakýsi náznak zárodku rodinné skupinové konference, kdy stát přenechává možnost rozhodnout o potrestání mladistvého pachatele jiným subjektům a institucím. Je to však opravdu jen malinký zárodek rodinné konference, neboť zákon uvádí, že se na uvedené osoby a instituce převádí pouze rozhodnutí o postižení mladistvého, nikoliv celkové řešení následků trestné činnosti.

Dle § 4 ve spojení s § 39 odst. 1 písm. b) zákona o obětech poskytují subjekty zapsané v registru poskytovatelů pomoci obětem TČ obětem odbornou pomoc, kterou se rozumí psychologické a sociální poradenství, právní pomoc a poskytování právních informací nebo restorativní programy, a to před zahájením trestního řízení, v jeho průběhu i po jeho skončení. Na dané ustanovení navazuje příloha č. 2 vyhlášky č. 119/2013 Sb.,⁵⁵ která stanovuje standardy kvality poskytovaných služeb pro restorativní programy. Ustanovení zakotvující možnost využití restorativních programů však není nijak koncepčně rozvinuto, nikde není uvedena definice restorativních programů a není upraven následný vliv proběhlých restorativních programů na trestní řízení.

⁵⁵ Vyhláška č. 119/2013 Sb., o standardech kvality poskytovaných služeb podle zákona o obětech trestných činů

4.2.3 Zapojení a provázání restorativních programů a institutů s trestním řízením

Probační a mediační služba může dle § 4 odst. 7 ZPMS ve vhodných případech provádět úkony mediace po zahájení trestního stíhání i bez pověření orgánu činného v trestním řízení, a to zejména z podnětu obviněného nebo poškozeného. O těchto úkonech musí neprodleně informovat OČTŘ, který může rozhodnout, že věc mediaci nepředává a mediace dále prováděna nebude. Zároveň je zde zakotvena i součinnost mezi Probační a mediační službou a policií či státním zástupcem, kdy tyto vyrozumívají Probační a mediační službu o věcech vhodných k mediaci a zejména v trestních věcech mladistvých postupují tak, aby mediace byla využita od počátku trestního řízení (§ 4 odst. 9 ZPMS). V této souvislosti chybí právní úprava situace, kdy OČTŘ schválí předání případu mediaci a v mediaci bude pokračováno. Je potřeba upravit, zda bude současně probíhat mediace i trestní řízení, či bude trestní řízení během doby konání mediace přerušeno a bude se vyčkávat na výsledek mediace.

Dle § 61 ZSM může soud požádat Probační a mediační službu, aby zprostředkovala mimosoudní setkání mezi obviněným a poškozeným za účelem rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání nebo schválení narovnání. V tomto místě shledáváme prostor pro případné provázání s restorativními programy, kde by došlo k uzavření dohody o náhradě škody či vydání bezdůvodného obohacení, které jsou potřebné pro zmíněná rozhodnutí a případně zájmů účastníků by se zde i nad rámec ZSM a trestního řízení mohly řešit další následky TČ. Restorativní program by proběhl buď pod vedením PMS, nebo by se ustanovení mohlo přepracovat, aby toto oprávnění měly i registrované subjekty, které poskytují restorativní programy.

Dohodu o vině a trestu, která byla uzavřena v přípravném řízení, předkládá státní zástupce ke schválení soudu. Dohoda může být dle § 206b TrŘ uzavřena i po podání obžaloby. Pokud státní zástupce a pachatel chtějí dohodu sjednat, soud jednání přeruší nebo odročí. Pokud se jednání koná během hlavního líčení, může se jej účastnit i poškozený. Státní zástupce následně informuje soud o výsledku jednání. Řízení o schválení dohody o vině a trestu je upraveno v §§ 314o–314q TrŘ. Dle těchto ustanovení musí být poškozený o konání veřejného zasedání, kde se bude dohoda schvalovat, vyrozuměn a má právo se k uzavřené dohodě vyjádřit.

4.2.4 Vliv restorativních programů a institutů na trestní řízení

Jak již bylo několikrát zmíněno, v současné době v českém právním řádu není vliv restorativních programů na trestní řízení nikterak upraven. V této oblasti a také v oblasti provázání restorativních programů s trestním řízením jsou největší nedostatky a mezery v právní úpravě. Proto v této kapitole uvádíme aspoň vliv zmíněných institutů, ve kterých shledáváme restorativní prvky a *de lege ferenda* by mohly být propojeny s restorativními programy, a to dohody o vině a trestu a narovnání.

Pokud je uzavřena dohoda o vině a trestu, musí ji schválit soud. Pokud ji schválí, učiní tak odsuzujícím rozsudkem, pokud ji neschválí, nemůže se přihlížet k doznání viny obžalovaného (§ 314r TrŘ). I dohoda o narovnání musí být schválena OČTŘ. V rozhodnutí o schválení narovnání musí být uveden: popis skutku, jeho právní posouzení, na čem se obžalovaný a poškozený dohodli, výše uhrazené škody, vydaného bezdůvodného obohacení nebo způsob jiného odčinění újmy, peněžitá částka určená na pomoc obětem TČ a výrok o zastavení trestního stíhání (§ 311 TrŘ). Pokud dohoda nebyla schválena, nemůže být k prohlášení o spáchání skutku v dalším řízení přihlíženo (§ 314 TrŘ).

4.2.5 Práva poškozených v trestním řízení z pohledu restorativní justice

V této oblasti je nejdůležitější zákon o obětech, doplněný TrŘ o procesní práva poškozeného v trestním řízení.

Dle ZOTČ mají oběti právo na poskytnutí odborné pomoci, právní pomoci a právních informací (§ 4 a 6) a dále právo na přístup k informacím ve věci, v níž se staly obětí. Jak již bylo uvedeno, odbornou pomocí se dle ZOTČ rozumí i poskytování restorativních programů, které poskytují subjekty zapsané v registru poskytovatelů pomoci obětem TČ. V českém právním řádu tedy máme zakotveno právo obětí využít služeb RJ, ale jak již bylo rozebráno výše, není dostatečně upraven vliv následné dohody, uzavřené v rámci restorativního programu, na trestní řízení. Není tedy dostatečně zřejmé a jasné, jaké právní důsledky budou pro oběť z uplatnění tohoto práva plynout.

Dle § 8 odst. 1 písm. b) ZOTČ má policejní orgán povinnost i bez žádosti informovat oběť při prvním kontaktu s ní o tom, na které subjekty zapsané v registru poskytovatelů pomoci obětem TČ se může obrátit s žádostí o odbornou pomoc, a musí oběti předat kontakty na tyto subjekty. Toto ustanovení je důležité, neboť stanovuje povinnost OČTŘ informovat oběti o subjektech poskytujících restorativní programy. Tedy

zajišťuje předpoklad pro to, aby všechny oběti vždy o existenci restorativních programů věděly a měly tak možnost jich v případě zájmu využít.

Dalším důležitým právem je právo oběti učinit prohlášení o dopadu trestného činu na její dosavadní život. Toto prohlášení může oběť učinit v jakémkoliv stádiu trestního řízení, a to buď ústně, či písemně (§ 43 odst. 4 a § 212a TrŘ a § 22 ZOTČ). Restorativnost tohoto institutu shledáváme v tom, že oběť má možnost, pokud chce, sdělit zejména pachateli, ale i širší veřejnosti, cokoliv, co uzná za vhodné ohledně následků, které na ni TČ měl. Pachatel tedy pomocí tohoto institutu může získat nový pohled na TČ a může mu to pomoci si uvědomit reálné následky jeho trestné činnosti, a tedy i napravit se.

Poškození mají v některých případech, stejně jako v jiných zemích, možnost svým souhlasem/nesouhlasem ovlivnit konání/nekonání trestního stíhání pachatele [§ 11 odst. 1 písm. l) TrŘ]. Pokud tedy např. již proběhl restorativní program, oběť s pachatelem se společně dohodli na řešení následků trestné činnosti a oběť to považuje za dostačující, může svým nesouhlasem ušetřit pachatele trestního stíhání.

Poškozený má dále právo činit návrhy na doplnění dokazování, nahlížet do spisu, zúčastnit se sjednávání dohody o vině a trestu a hlavního líčení a před skončením řízení se k věci vyjádřit. Má také právo navrhnout, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil pachateli povinnost nahradit škodu nebo nemajetkovou újmu, jež byla poškozenému způsobena TČ, nebo vydat bezdůvodné obohacení, které obžalovaný na jeho úkor získal. Z návrhu musí být patrné, z jakého důvodu a v jaké výši nárok uplatňuje. Důvod musí poškozený doložit (§ 43 odst. 3 TrŘ). Trestní řád tedy zakotvuje možnost poškozeného získat náhradu újmy, ale o její výši a způsobu náhrady rozhoduje autoritativně soud. Poškozený i obviněný mají právo se k věci vyjádřit, ovšem soud není jejich vyjádřeními nijak vázán.

4.3 Návrh širšího zakotvení restorativní justice a jejích principů a nástrojů do českého právního řádu

Koncepčně se opět budeme držet stejného schématu a pokusíme se shrnout návrhy pro rozšíření zakotvení principů a programů RJ do českého právního řádu dle výše užívaných pěti kritérií.

4.3.1 Zakotvení principů restorativní justice

Pokud chceme jít restorativním směrem, mělo by se to promítnout do účelu trestního řádu, který by měl být změněn tak, aby obsahoval restorativní principy, podobně jako tomu je u ZSM. Nový účel TrŘ by mohl znít následovně: „Účelem trestního řádu je upravit postup orgánů činných v trestním řízení tak, aby byly náležitě objasněny příčiny a okolnosti páchaní trestné činnosti a taktéž byly náležitě vyřešeny následky trestného činu, zejména byla nahrazena či napravena újma způsobená trestným činem oběti a společnosti a byly narovnány vztahy, které trestný čin narušil. V řízení musí být kladen důraz na účast, potřeby a zájmy pachatele, oběti a dotčené komunity, kterým musí být umožněno pokusit se vyřešit následky a příčiny trestného činu mezi sebou, pokud s tímto postupem souhlasí. Řízení přitom musí být uzpůsobeno tak, aby vzbuzovalo v pachateli odpovědnost za spáchaný trestný čin a povzbuzovalo jej k uvědomění si způsobené újmy a její náhradě.“ V tomto navrženém znění účelu trestního řádu můžeme vidět 1) princip přijetí odpovědnosti pachatele, 2) princip orientace na náhradu činem způsobené újmy, 3) princip přímé participace pachatele, obětí a dotčené komunity, 4) princip dobrovolnosti, 5) princip respektování zájmů a potřeb obou stran a 6) princip nápravy vztahů narušených TČ.

Důležité je také zařadit do trestního zákoníku ustanovení o účelu trestání, které bude vedeno restorativními principy. Účel trestání by mohl být vložen do dílu 1 V hlavy TZ, jehož název by byl rozšířen o „účel trestání“, a byl by vytvořen nový paragraf, např. 36a, který by mohl znít následovně: „Účelem ukládání trestů je vést pachatele k odpovědnosti za spáchaný trestný čin a jeho následky. Tresty musí být ukládány s respektem k potřebám a zájmům pachatelů, obětí i komunity, aby působily k předcházení a zamezování trestné činnosti.“ V navržené definici sice uvádíme slovo tresty, ale i změna terminologie by měla být zvážena. Například po vzoru ZSM by se mohl užívat pojem „trestní opatření“ namísto „trestu“, neboť prvotním cílem ukládaných sankcí by nemělo být pachatele potrestat, ve smyslu způsobit mu újmu či škodu, nýbrž napravit ho a nasměrovat tzv. na správnou cestu.

I účel ZSM by potřeboval trochu pozměnit, a to v tom směru, že zde není akcentován princip aktivní participace pachatele a oběti na vyřešení následků trestné činnosti.

4.3.2 Úprava restorativních programů v právním řádu

Jak bylo uvedeno v kapitole 4.2.2, český právní řád v ZOTČ operuje s možností poskytování restorativních programů registrovanými subjekty (§4). Nikde však není zakotvena definice restorativního programu a kritéria, která musí být naplněna pro to, aby služba mohla být označována za restorativní program. Velikým nedostatkem je neprovázanost tohoto ustanovení s trestním řádem, neboť ZOTČ stanovuje možnost využití restorativního programu před zahájením trestního řízení, v jeho průběhu i po jeho skončení, ale TrŘ toto ustanovení a oprávnění nijak nereflektuje. Teoreticky tedy oběti mají možnost využít restorativní programy, prakticky je zde však veliká nejistota, jaké to pro ně bude mít právní následky a zda vůbec nějaké. Také je potřeba zakotvit, že nejen oběti, ale i pachatelé by měli mít možnost iniciovat řešení své trestné činnosti pomocí restorativních programů. Dále je třeba upravit, kdo se může/musí restorativního programu účastnit, v případě jeho konání, a kdo musí s jeho konáním dát souhlas. Bylo by vhodné zakotvit také možnost konání restorativního programu bez souhlasu a účasti oběti, stejně jako to má Nový Zéland v případě rodinné skupinové konference či Norsko při konání konference, v rámci potrestání mladistvého pachatele. V těchto případech by pak předmětem restorativního programu nebyla náhrada újmy a narovnání vztahů mezi obětí a pachatelem, ale narovnání vztahů mezi pachatelem a společností dotčenou TČ a přijetí adekvátního potrestání pachatele, které povede k pachatelově nápravě a bude v souladu s jeho zájmy a potřebami.

Výslovně zakotvena z restorativních programů je mediace, která pro trestní řízení však není upravena tak precizně jako mediace v soukromoprávních věcech a je třeba ji upravit podrobněji. Jedním z možných řešení by bylo užívat na mediaci v trestněprávních věcech obdobně zákon o mediaci,⁵⁶ nebo vytvořit nový zákon a při jeho tvorbě se tímto inspirovat. Bez pochyby je potřeba stanovit, kdo může mediaci mezi pachatelem a obětí provádět, a také podrobněji upravit výsledek proběhlé mediace, tedy dohodu, a to konkrétně její náležitosti; formu; zda je třeba její schválení mediátorem; zda je zrušitelná a tak dále. V současné době TrŘ operuje pouze s mediací konanou pod záštitou PMS, a to pouze tak, že stanovuje, že úředník PMS provádí v trestním řízení úkony probace a mediace (§ 27b TrŘ). Je třeba provázat trestní řád s již zmíněným ustanovením § 4 ZOTČ, který stanovuje oprávnění

⁵⁶ Zákon č. 202/2012 Sb., o mediaci a o změně některých zákonů (zákon o mediaci), ve znění pozdějších předpisů.

registrovaným subjektům konat restorativní programy, tedy i mediaci, a zakotvit jejich provázání s trestním řízením a vliv na něj.

Jsme si vědomi, že realizace výše uvedených návrhů by mohla být pro zákonodárce náročná, navrhuje tedy ještě další řešení výslovného zakotvení restorativního programu, a to rodinné skupinové konference. Místo pro její zakotvení nalézáme v §§ 11 odst. 2 a 20 odst. 2 ZSM, kdy má soud možnost přenechat postižení mladistvého jeho zákonným zástupcům, škole, již je žákem, či výchovnému zařízení, ve kterém bydlí. Zmíněné ustanovení by se tedy nabízelo více rozpracovat a podrobněji upravit postup rozhodování rodičů či školského zařízení, dále také rozšířit okruh věcí, které by mohly být předmětem rodinné skupinové konference, a učinit ji dostupnou i v dalších případech, a to po vzoru Nového Zélandu či Norska.

4.3.3 Zapojení a provázání restorativních programů s trestním řízením

Jak již bylo uvedeno, dle ZOTČ mají registrované subjekty možnost poskytovat restorativní programy, a to před zahájením trestního řízení, v jeho průběhu i po jeho skončení. Je však třeba tuto právní úpravu reflektovat i v TrŘ a koncepčně ji provázat. V tomto případě by se Česká republika mohla inspirovat Belgií, ve které je mediace využitelná v jakékoliv fázi trestního řízení a při výkonu trestu, a to na návrh kohokoliv, kdo má na vyřešení věci zájem. Po vzoru Nového Zélandu by měla být stanovena povinnost soudu odročit jednání, pokud pachatel a poškozený chtějí vyřešit následky trestné činnosti a narovnat vztahy mezi sebou pomocí restorativního programu a procesu. Po vzoru Norska by odročení jednání mohlo být spojeno s postoupením věci např. Probační a mediační službě či jinému registrovanému subjektu, který je oprávněn daný restorativní program poskytovat.

Jak již bylo předestřeno výše, bylo by vhodné také upravit a provázat restorativní programy s odklony v řízení, a to konkrétně s dohodou o vině a trestu, narovnáním a podmíněným zastavením trestního stíhání. V případě dohody o vině a trestu by mohla být stanovena povinnost státního zástupce na prvním jednání informovat a poučit strany o možnosti absolvovat restorativní program a v případě zájmu jim k tomu dát prostor. Pokud by došlo k úspěšnému uzavření dohody při restorativním programu, mohla by tato být podkladem pro uzavření dohody o vině a trestu, pokud by s tím pachatel a poškozený souhlasili. Měla by být stanovena povinnost státního zástupce řídit se dohodou uzavřenou v rámci restorativního programu, pokud neodporuje zákonu, a tuto inkorporovat do dohody o vině a trestu. U zbylých dvou

institutů by postup měl vypadat obdobně. Pachatel i oběť by měli mít právo požádat soud o odročení jednání a v přípravném řízení státního zástupce o posečkání s dalšími kroky za účelem účasti v restorativním programu. Přijatá dohoda by pak mohla být schvalována stejným postupem, jako je nyní přijímána dohoda o narovnání. Změny se tedy týkají hlavně podrobného rozpracování postupů vedoucích k přijetí dohody, které v současné době nejsou nijak ustanoveny.

Zároveň by mělo být stanoveno oprávnění soudu / státního zástupce stranám konání restorativního programu navrhnout, pokud to považují za vhodné, stejně jako to mají zakotvené v Belgii. Určitě by měla existovat povinnost OČTŘ informovat pachatele a poškozeného o možnosti řešení věci pomocí restorativních programů a poskytnout jim veškeré potřebné informace o nich. K zamyšlení je zakotvení podobné subsidiarity trestního řízení u mladistvých pachatelů (nebo i u všech pachatelů), jako mají na Novém Zélandu.

4.3.4 Vliv restorativních programů na trestní řízení

Stejně jako to mají i ve zkoumaných zahraničních právních řádech, je potřeba zakotvit určitou autonomii restorativních programů a procesů na trestním řízení. Musí být plně v režii účastníků, aby se rozhodli, zda chtějí výsledek dohody zveřejnit a aby tento byl znám soudu a měl vliv na trestní řízení. Dále je třeba stanovit, že pokud k uzavření dohody v rámci restorativního programu nedojde, nemůže to mít vliv na trestní řízení. Tedy nemůže to jít k tíži pachatele a přiznání viny, které bylo učiněno jako podmínka pro konání restorativního programu, nemůže být proti němu užitá v trestním řízení, stejně jako je to nyní zakotveno u dohody o vině a trestu, narovnání a podmíněného zastavení trestního stíhání. Toto je třeba zakotvit, nejen proto, že je to vhodné a potřebné, ale je to i vyžadováno a doporučováno mezinárodními dokumenty⁵⁷. Je otázkou, jaký vliv by měla mít nezveřejněná dohoda mezi obětí a pachatelem na právo poškozeného žádat v trestním řízení po pachateli náhradu škody. Dle našeho názoru, pokud se účastníci v restorativním programu dohodnou na náhradě škody, ale shodnou se, že nechtějí, aby byla dohoda zveřejněna, tedy že nechtějí, aby měla vliv na trestní řízení, neměla by mít vliv ani na zmíněné právo

⁵⁷ Např. Rezoluce Hospodářské a sociální rady OSN č. 2002/12 ze dne 24. července 2002, o základních principech užití programů restorativní justice v trestních věcech. Dostupné na: <https://www.un.org/en/ecosoc/docs/2002/resolution%202002-12.pdf>.

poškozeného. Tedy poškozený by měl mít právo žádat v soudním řízení po pachateli náhradu škody, i přesto, že již nějakou dohodu o náhradě škody spolu uzavřeli. Zda poškozený toto právo využije či ne, bude již čistě na něm, případně na jeho dohodě s pachatelem.

Co se týče dohody uzavřené ve fázi přípravného řízení, inspirací by mohla být právní úprava Belgie, kde je stanoveno, že pokud došlo ke splnění dohody uzavřené mezi pachatelem a obětí, musí státní zástupce trestní stíhání zastavit. Podobnou úpravu mají i v Norsku, pokud se státní zástupce rozhodl postoupit případ k řešení konfliktní radě. Dokud probíhá mediace, došlo k uzavření dohody mezi pachatelem a obětí a dohoda je plněna, nemůže být v trestním řízení pokračováno.

Podobný vliv restorativních dohod by měl být zakotven i v českém právním řádu. Pokud by byly zakotveny předestřené návrhy týkající se provázání restorativního programu s dohodou o vině a trestu a narovnáním a byla by v rámci těchto odklonů v řízení uzavřena dohoda, výsledek by byl zřejmý. V případě dohody o vině a trestu by byl pachatel odsouzen dle znění přijaté dohody, v případě narovnání by trestní stíhání bylo zastaveno. Je třeba ale zakotvit případy, kdy restorativní program proběhne mimo tyto již zavedené instituty (i z důvodu jejich použitelnosti pouze na přečiny), a to buď paralelně vedle probíhajícího trestního řízení bez vědomí soudu, či na základě postoupení případu soudem. Mohla by být zakotvena možnost/povinnost soudu zastavit trestní stíhání, pokud by byla v rámci restorativního programu přijata dohoda, která by komplexně řešila následky TČ, tedy nejen náhradu újmy oběti, ale i např. povinnosti pachatele, které by mu napomáhaly k řádnému vedení života. Jsme si vědomi toho, že je potřeba, aby soud měl kontrolu nad plněním této dohody a mohl v případě porušení dohody zasáhnout. Zastavení trestního stíhání by tedy mělo být pouze podmíněné a v případě neplnění dohody by bylo trestní stíhání obnoveno podobně jako to mají zavedené v Norsku.

Pokud bychom nešli výše nastíněnou cestou, tedy že by výsledky restorativního programu neměly vliv přímo na celé trestní řízení, ale spíše jen na uložení trestu, je třeba upravit, jak s výsledky dohod musí OČTŘ naložit. Bylo by vhodné zakotvit, že je OČTŘ musí nějakým způsobem při svém dalším jednání a rozhodování reflektovat. Nejvíce restorativním by bylo stanovení, že dohody uzavřené mezi pachatelem a obětí v rámci restorativního programu musí OČTŘ vždy schválit, respektovat a inkorporovat je do svého rozhodnutí, ledaže odporují zákonu, nepřiměřeně znevýhodňují jednu ze stran či jsou nemožné z hlediska realizace. Další možností je zakotvit povinnost soudu

při rozhodování přihlídnout k uzavřené dohodě mezi obětí a pachatelem a v případě odchýlení se od ní toto jednání náležitě odůvodnit. Podobně to mají v Belgii a na Novém Zélandu, kde je stanovena povinnost soudu vzít při rozhodování v potaz výsledky restorativních programů. Nemají však zde stanovenou povinnost soudu náležitě odůvodnit jeho případné odchýlení se či nerespektování sjednané dohody. Toto navrhuje nad rámec zahraničních úprav, neboť to považujeme za vhodné.

Další úvahy by se také měly věnovat dohodě přijaté v rámci restorativního programu v době výkonu trestu. Za zvážení by stálo stanovení možnosti soudu změnit trest s ohledem na přijatou dohodu a její plnění ze strany pachatele, podobně jako to mají například v Belgii.

4.3.5 Práva poškozených v trestním řízení z pohledu restorativní justice

Myslíme si, že z hlediska tohoto kritéria je česká právní úprava relativně obstojná, a to s ohledem na ZOTČ. V návaznosti na případnou podrobnější úpravu provázání restorativních programů s trestním řízením v TrŘ by měla být stanovena výslovná povinnost OČTŘ v každé fázi trestního řízení informovat oběti i pachatele o možnostech využití restorativních programů, jejich podstatě, průběhu a právním následku, tedy vlivu přijatých dohod na trestní řízení. Jak jsme již uváděli výše, mělo by být zakotveno, že účast poškozeného na restorativním programu a případné přijetí dohody nemají vliv na procesní práva poškozeného.

Závěr

Na začátek bychom chtěli uvést, že česká trestněprávní úprava v současné době obsahuje více restorativních prvků a principů, než jsme očekávali. V ZOTČ je zakotvena možnost využití restorativních programů v jakékoliv fázi trestního řízení, před jeho zahájením i po jeho skončení. Tento zákon byl přijat v rámci plnění závazků stanovených směrnicí. Právní úprava však není koncepčně sjednocena s trestním řádem a provázána s trestním řízením a není stanoveno, jak má OČTŘ postupovat, pokud pachatel a oběť v trestním řízení projeví zájem o konání restorativního programu. Nejsou ani vyřešeny právní následky přijaté dohody a její vliv na probíhající trestní řízení. Dále je třeba také právní úpravu rozvést a definovat kritéria restorativních programů, a to buď obecně, nebo některé z nich výslovně zakotvit. V zákoně o Probační a mediační službě je již zakotvena výslovná definice jednoho z restorativních programů, a to mediace. Tím to však v podstatě začíná a končí. Ani zde není výslovně a dostatečně zakotveno provázání užití mediace a trestního řízení.

Principy RJ jsou v současné době relativně obstojně zakotveny v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže, v trestním řádu však chybí a je potřeba je zde zakotvit také. Pokusili jsme se navrhnout nové znění § 1 trestního řádu, které obsahuje hlavní restorativní principy. Tímto krokem by dle našeho názoru měli zákonodárci začít. Dále jsme navrhli i možné znění účelu potrestání, které by také bylo vhodné zakotvit. V dalším výzkumu by bylo možné se zabývat definováním účelu trestního zákoníku obecně a návrhem jeho znění. V širší souvislosti by také bylo vhodné zakotvit definici pojmu „újmá způsobená trestným činem“.

Jak jsme již zmínili, v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže spatřujeme prvek dalšího restorativního programu, a to rodinné/skupinové konference. V případě výslovného zakotvení dalšího restorativního programu tedy čeští zákonodárci nemusí stavět tzv. „na zeleném drnu“, ale stačí rozpracovat některá již zakotvená ustanovení. V tomto případě je nejvhodnější se inspirovat v právní úpravě Nového Zélandu, který má rodinnou konferenci v případě mladistvých pachatelů podrobně zakotvenou. Jako další krok, po zakotvení rodinné konference, by bylo vhodné zvážit pokračovat i hlouběji „ve stopách“ Nového Zélandu a stanovit v případě mladistvých pachatelů subsidiaritu trestního řízení oproti konání rodinné konference.

Nejsnazší⁵⁸ cestu provázání restorativních programů s trestním řízením shledáváme pomocí institutů dohody o vině a trestu a narovnání, kdy by prozatím stačilo rozpracovat postup přijímání dohod mezi obviněným a poškozeným, které jsou následně podkladem pro přijetí rozhodnutí soudu či státního zástupce. Přijetí rozhodnutí by probíhalo stejným způsobem, jako je nyní u těchto institutů zakotven. Toto provázání restorativních programů s již existujícími odklony v řízení vnímáme jako prvotní legislativní krok směrem k širšímu zakotvení a užívání restorativní justice.

Z hlediska vlivu restorativních programů je prvním krokem stanovení povinnosti soudu při rozhodování o trestu pachatele vzít v potaz dohody a plány vzešlé z restorativních programů. Když už je dána pachateli a oběti možnost se společně dohodnout na řešení, které oběma stranám vyhovuje a naplňuje jejich zájmy a potřeby, je třeba, aby tato dohoda měla určitou relevanci i v trestním řízení. Dalším krokem de lege ferenda by bylo zakotvení vlivu restorativních dohod nikoliv jen na rozhodování o trestu, ale na celé trestní řízení z hlediska jeho trvání a pokračování.

Závěrem bychom tedy chtěli shrnout, že i když v současné době česká trestněprávní úprava plně neodpovídá závazkům stanoveným mezinárodními a nadnárodními organizacemi, změny, které je potřeba učinit, nejsou tak velkého rozsahu, jak by se mohlo na první pohled zdát. Tato práce by mohla být při tvoření odpovídající právní úpravy nápomocna, zejména z důvodu shrnutí zahraničních právních úprav, které nejen že mezinárodní závazky splňují, ale mnohdy jdou i nad jejich minimální požadavky. Z hlediska další odborné činnosti je možno rozšířit okruh zkoumaných zahraničních právních úprav o další státy a více se zabývat restorativními programy konanými po skončení trestního řízení a jejich vlivu na již uložený a pravomocný trest.

⁵⁸ Myšleno z hlediska legislativních změn.

Seznam použitých zdrojů

Odborná literatura:

- **Časopisy:**
 - BOWEN, Helen, THOMPSON, Terri. Restorative Justice and the New Zealand Court of Appeal's Decision in the Clotworthy Case. *Journal of South Pacific Law* [online databáze]. 1999, Vol. 3, p. 19.
 - UMBREIT, Mark, S. Restorative Justice Through Victim-Offender Mediation: A Multi-Site Assessment. *Western Criminology Review* [Online], 1998, roč. 1, č. 1. Dostupné na: <<http://www.westerncriminology.org/documents/WCR/v01n1/Umbreit/Umbreit.html>>.
- **Komentáře:**
 - ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní řád I., II., III.* 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, 4720 s.
- **Monografie:**
 - MARSHALL Tony, F. *Restorative Justice an overview*. 1. vydání. Londýn: Home Office, 1999, 36 s.
 - MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019, 220 s.
 - UNITED NATIONS OFFICE ON DRUG AND CRIME. *Handbook on Restorative Justice Programme*. 2. vydání. Vienna: Publishing and Library Section, United Nations Office at Vienna. 2020. 116 s. Dostupné na:<https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/20-01146_Handbook_on_Restorative_Justice_Programmes.pdf>.
 - VAN NESS, Daniel W., HEETDERKS STRONG, Karen. *Restoring Justice: An Introduction to Restorative Justice*. 5. vydání. New York: Routledge, 2015, 225 s.
 - ZEHR, Howard. *Changing Lenses: Restorative Justice for Our Times*. Vydání k 25. výročí. Harrisonburg: Herald Press, 2015, 365 s.
 - ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. 1. vydání. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003, 48 s.
- **Příspěvky ve sborníku:**

- BRAITHWAITE, John. *Principles of Restorative Justice*. In: HIRSCH von, Andreas., ROBERTS, Juian V., BOTTOMS, Anthony E.: *Restorative Justice and Criminal Justice – Competing or Reconcilable Paradigms*. 1.vydání, Bloomsbury Publishing, 2004, s. 2–20.
- DIGNAN, Jim. *Restorative justice and the law: the case for an integrated, systematic aproach*. In WALGRAVE, Lode. *Restorative Justice and the Law*. Cullompton: Willan Publishing. 2002, s. 168 - 191.
- VAN NESS, Daniel W. *Creating restorative systems*. In WALGRAVE, Lode. *Restorative Justice and the Law*. Cullompton: Willan Publishing. 2002, s. 130–149.
- **Odborné články:**
 - BENDER, John. *The birthplace of restorative justice* [online]. MCCCanada.ca Dostupné na <<https://mcccanada.ca/centennial/100-stories/birthplace-restorative-justice>>.
 - EUROPEAN FORUM FOR RESTORATIVE JUSTICE. *Effectiveness of restorative justice practices – An overview of empirical research on restorative justice practices in Europe*. [online]. Leuven: European Forum for Restorative Justice, 2017. Dostupné na: <https://www.euforumrj.org/sites/default/files/2019-11/a.2.7.-effectiveness-of-restorative-justice-practices-2017-efrj.pdf>.
 - MARYFIELD, Bailey, PRZYBYLSKI, Roger, MYRENT, Mark. *Research on Restorative Justice Practices*. [online]. Washington: Justice Research and Statistics Association, prosinec 2020. Dostupné na: <<https://www.jrsa.org/pubs/factsheets/jrsa-research-brief-restorative-justice.pdf>>.

Právní dokumenty a předpisy:

- Canadian Victims Bill of Rights, S.C. 2015, c. 13, s. 2, ze dne 23. dubna 2015.
- Code d'instruction criminelle. – Livre II, Titre I, č. 1808111901, ze dne 19. listopadu 1808.
- Code d'instruction criminelle. – Livre II, Titres V et VI, č. 1808-12-14/30, ze dne 14. prosince 1808.

- Corrections and Conditional Release Act, S.C. 1992, c. 20, ze dne 18. června 1992.
- Criminal Code, R. S. C., 1985, c.C-46.
- Criminal Procedure Act 2011 č. 81, ze dne 17. října 2011.
- Doporučení Rady Evropy CM/Rec (2018)8 ze dne 3. října 2018, o restorativní justici v trestních věcech.
- Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. R (99) 19 ze dne 15. září 1999, o mediaci v trestních věcech.
- Loi contenant le titre préliminaire du code de procédure pénale, č. 1878-04-17/1, ze dne 17. dubna 1878.
- Loi relative aux sanctions administratives communales, č. 2013000441, ze dne 24. června 2013.
- Loi relative à la protection de la jeunesse, à la prise en charge des mineurs ayant commis un fait qualifié infraction et à la réparation du dommage causé par ce fait, č. 1965-04-08/03, ze dne 8. dubna 1965.
- Lov om konfliktrådsbehandling (konfliktrådsloven), č. 49 ze dne 20. června 2014.
- Lov om rettergangsmåten i straffesaker (Straffeprosessloven), č. 25 ze dne 22. května 1981.
- Lov om straff (Straffeloven), č. 28 ze dne 20. května 2005.
- Oragana Tamariki Act 1989 (Children's and Young People's Well-being Act 1989) č. 24 ze dne 27. května 1989.
- Parole Act 2002 č. 10, ze dne 5. května 2002.
- Rezoluce Hospodářské a sociální rady OSN č. 1999/26 ze dne 28. července 1999, o rozvoji a implementaci mediace a restorativní justice v trestních věcech.
- Rezoluce Hospodářské a sociální rady OSN č. 2002/12 ze dne 24. července 2002, o základních principech užití programů restorativní justice v trestních věcech.
- Sentencing Act 2002 č. 9 ze dne 5. května 2002.
- Směrnice Evropského parlamentu a Rady č. 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu a kterou se nahrazuje rámcové rozhodnutí Rady 2001/220/SVV.
- Victims' Rights Act č. 39 ze dne 17. října 2002.

- Vyhláška č. 119/2013 Sb., o standardech kvality poskytovaných služeb podle zákona o obětech trestných činů
- Youth Criminal Justice Act, S. C. 2002, c.1, ze dne 19. února 2002.
- Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 202/2012 Sb., o mediaci a o změně některých zákonů (zákon o mediaci), ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě a o změně zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů, a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (zákon o Probační a mediační službě), ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 265/2001 Sb., kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá mezinárodními a zahraničními právními úpravami restorativní justice ve světle českých trestněprávních předpisů. Hlavním cílem práce bylo shrnout právní úpravy restorativní justice čtyř vybraných států a poznatky z tohoto výzkumu následně užít k návrhu širšího zakotvení restorativní justice v českých trestněprávních předpisech. První kapitola je teoretická a obsahuje stručný přehled definic, cílů, principů a hlavních nástrojů restorativní justice a okolnosti jejího vzniku. Druhá kapitola se zaměřuje na mezinárodní právní úpravu restorativní justice a uvádí základní přehled významných právních dokumentů přijatých na evropském a mezinárodním poli. Třetí a čtvrtá kapitola jsou jádrem této práce. Ve třetí kapitole jsou rozebrány právní úpravy restorativní justice Belgie, Nového Zélandu, Kanady a Norska. Tyto byly zkoumány na základě pěti kritérií, a to zakotvení principů restorativní justice, úpravy restorativních programů v právním řádu a jejich zapojení, provázání s trestním řízením a vlivu na něj a práv poškozených v trestním řízení z pohledu restorativní justice. Ve čtvrté kapitole je nejprve shrnut současný stav právní úpravy restorativní justice v českých trestněprávních předpisech. Následně je zde předestřen návrh možného širšího zakotvení restorativní justice do českého právního řádu, a to s přihlédnutím ke zkoumaným zahraničním právním úpravám. Na závěr shrnujeme, jak by bylo dle našeho názoru vhodné, aby zákonodárci postupovali při širším zakotvování restorativní justice a jejích principů a programů do českých trestněprávních předpisů.

Abstract

This diploma thesis deals with international and foreign legal regulations of restorative justice in the light of Czech criminal law. The main goal of this work was to summarize the legal regulations of restorative justice in four selected countries, and then use the findings of this research to propose a broader anchoring of restorative justice in Czech criminal law. The first chapter is theoretical and contains a brief overview of definitions, goals, principles and main tools of restorative justice and the circumstances of its origin. The second chapter focuses on the international legal regulation of restorative justice and provides a basic overview of important legal documents adopted in the European and international field. The third and fourth chapters are the core of this work. The third chapter discusses the restorative justice

legislation of Belgium, New Zealand, Canada and Norway. These were examined on the basis of five criteria, namely the enshrinement of the principles of restorative justice, the regulation of restorative programs in the legal system and their involvement, connection with and influence on criminal proceedings, and the rights of victims in criminal proceedings from the point of view of restorative justice. The fourth chapter first summarizes the current state of restorative justice legislation in Czech criminal law. Subsequently, there is a proposal for a possible broader entrenchment of restorative justice in the Czech legal system, taking into account the examined foreign legislation. In conclusion, we summarize how it would be appropriate in our opinion for legislators to proceed in a broader embedding of restorative justice and its principles and programs in Czech criminal law.

Klíčová slova

Restorativní justice, mezinárodní právní úprava, zahraniční právní úpravy, Kanada, Nový Zéland, Belgie, Norsko, česká právní úprava

Key words

Restorative justice, international legal regulation, foreign legal regulations, Canada, New Zealand, Belgium, Norway, czech legal regulation